

А-Табаш

Тарихи қауше Турки

مختصر

تاریخ قوم ترکی

جزء اوّل.

تورک اروغی قوملردن بارچه سینک نسل ونسبلرینی وترکک
روشلرینی آوروپاده اوّل ظهورلری ترتیبی ایله بیان ایدرتاریخ ملیدر.

ناشری :

ادریسفی، علییف وشریکلری

تجارخانه سی

مؤلفی: فزان مضافاتی اماملرندن قاضی سابق آخوند
حسن عطا ملا محمد اوغلی العبشی.

هر حقوقی صاحبینه عائددر .

Лито-Типографія И. Н. Харитоновы. Казань.

1907

مؤلف طرفندن بىر ايكى سوز

الله عزوجل نىڭ عون و عنائىتى ايله اوشبو آلدۇز غە قويلمش، نىشرىنە
عزم ايتىدىكىم «تارىخ قوم توركى» اسمندە اثرمنىڭ مختصرىدر. مشرق
ومغرب، ايسكى ويگانا تارىخلاردىن چىقاريلوب آلنىش و اوز تارىخلىرىمىز
ايله دە چاغشدريلوب كورلمش اوزاق عمر صرف ايدلوب بىك الوغ
مشقت ايله حاصل ايدلگان اوزون معلوماتنىڭ قىسقىچەسىدۇر. اون
آلتى يىل عمر عزيزمىنى صرف ايدوب تارىخ مليمىز حقىدە يىدىغىم بارچە
معلوماتىمى بىر كون اوّل اولسون قىرنداشلىرىم ايله اور تاقلاشورغە جان
و كوكلدىن آرزو ايدەمن. لىكن قوغىز، و ملتىمىز حالىنە اوّل اجمال =
(قىسقىچە) سىكرە تفصىل = (اوزونچە) معلومات و يىزىلو اوگايلى كورلدىكىدىن،
اوّل اثرمنىڭ اوشبو مختصرىنى = (قىسقىسىنى)، بونىڭ آرتىد انوق،
اوزونچەراقىنىڭ جز اولىنى ميدانغە قويا من. ياز مشلىرىم طىشقى ياقدان
كور نوينە قارامى بتون دىيادە صنالوب كورلمش قوملرنىڭ تركلىكى
وسلامتلىكى اىچون بىك كركلى معلوماتلردىر. بونىڭ اىچون مەن
قدر كوبرك قىرنداشلىرىم فائىدەلىنسون اىچون بولدرە آغانمىچە بىك
يىكل تىل ايله يازمىن. خصوصا اثرلىرىم ايله ياش قىرنداشلىرىم فائىدەلىنولرىنى
بىگرا كك آرزو ايدوب، ايسكى ويگاسىنى آيرماى، و مدرسەلردە
اوقتولورغە ياراقلى اولولرىنى قصد ايدەمن. اوقتوچى قىرنداشلىرىمدىن
اوتنەمن اوقتوب كوردىكىدىن سىكرە معلوماتندە كەچىلك وياتر تىبىندە
اوگايىسزلىق كورلسە قىرنداشانە بىگا اخطار ايدۇز.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بارچە حمد الله عزوجل گە اولسون. الله نڭ رحمتى وسلامى پيغمبرمز محمد صلى الله عليه وسلم گە وآنڭ آلىنه واصحابينه ده اولسون. بارچە مؤمن و مسلمان بنك لرينه الله عزوجل طوغرى يول (=سلامتلك، وسعدت يولىنى) كورستسون آمين. اما بعد بز بوكتابمز ده ياش قونداشلر يمز ايچون تاريخ مليمزدن قسقه چه معلومات يازار غه قصد ايده مز. الله عزوجل دن تمام ايدو ايچون ياردم صوراب، تاريخ نڭ نى ايدو كينى، ونى ايچون كرك ايدو كينى بيان ايله سوز گە كروشه مز.

تاريخ نچوك علم.

«تاريخ» بر علمدر، اوتكان زمانده غى خلق لرنڭ حاللرينى بلدرر. قاير قوملر، كم اروغندن، آنلرنڭ ولايتلرى وشهرلرى قاير يرلرده، عرف وعادتلىرى نچوك ايدى، علوم ومعارف، هنر وصايع، سودا وتجارتلىرى قاير درجده ايدى، دنيا تركلكنده نينداى يول توتدیلر، بويول آنلرنى قاييا ايلتوب چغاردى؟ سلامتلك كه مى؟، هلاكتكه مى؟ بونلر نڭ بارچه سىنى بيان ايدر.

تاريخ نڭ فائده سى.

تاريخ نڭ فائده سى شولدر: تاريخ بلگان كشى اوتكانده گى احوال لردن عبرت آلوب نصيحتلنور. زمان نڭ، و حاللرنڭ آلىشوينى كوب كورو (اوقو) ايله تجر به حاصل ايدر. بو تجر به ايله ضرر كلتوردىكى كورامش اشلردن صاقلانور. فائده كلتوردىكى كورامش اشلرنى قىلور غه طر شور. تاريخ بلگان كشى سياحت قىلسه ده كوب اش قيله آلماس.

يورگان يرلرينى گنه كورر، بلور. تاريخ بيلگان ايونده اوتورسه ده سياحدر كه يوز سياحدن آرتق بتون ير يوزينى، اولينى، آخرينى كورگان كى بلور. تاريخ بيلگان اوز عمرنده كورگان ايشتكانلرينى گنه بلور. تاريخ بيلگان دنيا ياراديلشندن بيرلى بولغان حاللرني و واقعه لرني كورگان كى بيلور.

آدم اوغلينه شكسز علم (علم يقين) تجربه صناو ايله گنه حاصل اولوب تجربه بر اش ويا واقعه ني قات قات كورو، بلودن حاصل اولور. معيشت = (تركك) خصوصنده توتولاچق يول فائده لي وسلامت لكسه وسعادت گه ايلتوب چيغاراچاغى شكسز بلنمش، يعنى تجربه ايدلمش، قات قات كورلمش اولورغه كرك. لكن معيشت يوللري بيك اوز وندر، بر آدم اوز عمرنده قات قات كورو توگل بريول نك باشندن آخرينه قدرده كوره آلميدر. بر معيشت يولي نك باشندن آخرينه قدر كورر گه ده اوچ دورت آدم عمريني برى آردندن بريني يالغارغه كرك. ايندى معيشت و تركك يوللرينى قات قات كورب صنماق تجربه ايتمك يعنى فائده لي ويا ضرر لي ايدوكيني شكسز بلك تاريخ علمى ايله گنه حاصل اولور. اوشبونك ايچوندر كه علماء اسلام رحمهم الله ايك ايسكى زمانلردن ايك صوگنى زمانلرغه قدر تاريخ يازودن توقتاماديلر. «كشوف الظنون» صاحبي صافي علماء اسلام اثرندن بر مكده اوچ يوز تاريخ كتابى صانيدر. بونلرنك مصنفلري بيك كوبسى علماء متقدمين نك ايك زورلردن، علامه اسمنده گيلر اولمشلردر.

قايمو تاريخنى اول بلو كرك.

تاريخ بلو و اوقو ترتيبى هر ائده لازم اولديغى كى «الاهم فالاهم = (ايك كرك، آنك صوكنده بيك كرك) ترتيبچه باررغه كرك. هر بر قوم گه اوز آنا باباسيني تانو، نسل وقبيله سيني بلو، و آنلرنك حاللرينى يخشى آكلو ايك ايلك و بيك كركلى ائدر. بونلرغه

ایار تلوب باشقه قوملرده آز آز بلنه بارور. صکره عبرت وعقل آلو ایچون باشقه قوملر حاللر نیده یخشی ایدوب اوگرانورگه کرک .
 هن اشنی اول اجمالا = (فسقه چه) برقات بلورگه کرک . صکره تفصیلا = (آیرم آچیقلا ب) بلورگه کرک. بزه یاش قونداشلر یمنز گه تاریخ ملیمن حقنده اول اوشبو کچک کتابهنی یازامن. بونک آردندان بوندن اوزونچه تفصیل قیلوبراق یازلمشنی باصروب نشر ایدرمز. یاش قونداشلر یمنز اول بو کتابدن، تاریخمن حقنده اجمالی = (فسقه چه) علم حاصل ایتسونلرده بوندن صوگئیسینی، بر آز تانودقلری بلدکاری بر اشنک تفصیلی اوزونچه سی ایدب راحتلوب اوقسونلر. آلدقلری بلك (معلومات) ایله دینمز وقوممز (ملتمز) نك فائدی اعضالردن اولسونلر. والله الموفق

« حضرت آدم ونوح علیهما السلام »

اهل شرع کورساتوی بوینچه بر یوزنده گی بارچه کشیلر حضرت آدم علیه السلام ذریتندن = (نسلندن) کلمشدر. اما حاضرگی زمانمزه ترکک ایدوچی خلقلر نوح علیه السلام نك اوچ اوغلی نسلندن تارالمشدر.

نوح (علیه السلام) نك اوچ اوغلی بار ایدی: «یافت» «سام» «حام» اسملی ایدیلر. آفریقا، آمریکا، هندستان، محیط جزیره لرینك کوبسندهر ترکک ایتمکده اولان قاره توسده گی وحشی خلقلر «حام» نسلندرلر بونار «قاره توسلی» خلقلر هم «نیغر» آتالنه لر.
 مصریلر، آثوریلر، کلانیلر، فنیکیالیلر، سریانیلر، عبرانیلر، (یهودییلر) عربیلر، ارمنلر، «سام» نسلندرلر، بونلر «سامیلر» آتالنه لر «یافت» اولادی ایکی الوغ فرقه گه آیرلمشدر: بر بولکینی قوم

آريانيه « ايكنچى بولكىنى قوم » تورانيده « آتامشلىردىن بونلىردىن اولگىسىنى قىسقهلىق ايله « آريلار » تىلىرى توسلىرىنى قاراب « آق قوملار » آتامشلىردىن ايكنچى لىرىنى « تورانى لىر » توسلىرىنى قاراب « صارى قوملار » آتامشلىرى.

ھىندىلار، ايرانيلار، افغانىلار، يونانىلار، آرنىلار، لاطىنلار فرانسوزلار، انگلىزلار، نىدىس لىر، اسلاوانلار « قوم آرييه » يايىسه « آق قوملار » دىن لىر.

قاپلار. ھىندوقتايلار، آلمانلار، ياپونلار، فىنلار، توركار تاتارلار منغوللار « قوم تورانيه » يايىسه « صارى قوملار » دىن لىر.

« قوم آرييه » لىر اولمىدە باخ وھرات طرفلىرىندە تركلك ايلەمشلىردىن. سوكرە كوبايگان اورچىگان صوكت ايكي گە بولنوب بىر بولگى جنوب شرق طرفىنە ھىندىستانغە ايكنچى بولگى دەھازىرگى ايران قىطعەسىنە ساچامشلىردىن. وىر كىساگى اوروپاغە مھاجرت ايتىمشلىردىن.

آريلار باشقىە قوملاردىن ايلگىراك كوچمە تركلكدن اولمىدە (ھىندى) مەشىتكە آوشدىلار، ايگون ايگارگە يورط سالورغە اوگرانب اوللار شىزار بنا قىلدىلار. تورلى طرفقە ساچادىلار. بوسىدىن تىللىرىدە تورلىلىدى.

« آرييه قوملىرىنىڭ اوروپاغە كوچولىرى »

سوكرە بىك ايسكى زىماندە اشبو آرييه قومىدىن تورلى وقتدە گروە، گروە خلقى استانبول بوغازىدىن، وقفقاس طاغلىرى آرقىلى اوروپا قىطعەسىنە كىلوب تورلى طرفلىرىنى يىرلىشىلار. بونلار اوشبو شەبەلەرگە آيرىلدىلار: (۱) پىلاسچ شەبەسى بورنى ايللىرىنانلار، ھازىرگى آرنىلار، اوشبو شەبەدىن لىر. آرنىلار اوزلىرىنى « اشكىپىتار » آتىلار، ھىم ايش ايسكى قومىدىن بولولرىن ھىساب ايدىلار.

(۲) یونان شعبه‌سی بورنغی پلاصغی لر ، ایللینر ، یونانلر ، غریقلر ، روملر اوشبو شعبه‌دندرلر . آروپا قوملرندن ایسک اول اوزلرینی علم و معرفت نوری ایله نورلندرمشلردر .

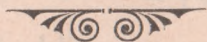
(۳) لاطین شعبه‌سی - ایتالیانلر رومالیلر ولاخیلر ، فرانسوزلر ، بلوجلر (بیلگیا خلقی) اسپانیوللر ، پورتوغاللر اوشبو شعبه‌دندرلر .

(۴) کلت ویا سلت شعبه‌سی - بورونغی غال کیلتلری کیمیریلر ، بریتانیالیلر ، ایرلانده‌لیلر ، غوللانده‌لیلر ، اوشبو شعبه‌دندرلر .

(۵) تفتون شعبه‌سی - غرمان قومی بورونغی غوط ، یا که غوطی لر ، غرمانیا و آفستریا نیمسلری ، بالطیق بوینده و روسیه ایچلرنده اولان نیمسلر ، بورونغی اسکاندیناؤیه خلقی - نورمانلر - واریا کلر ، دانیالیلر ، اشؤیدلر ، نورؤیجلر ، اسلاندىالیلر بو شعبه‌دندرلر .

(۶) اسلاؤان شعبه‌سی - بورونغی پروصلر ، پولاتلر (لهلر) لیتؤانلر ، چیخلر صربیه‌لیلر خرؤانلر ، اسلاؤوقلر ، اسلاؤونلر ، مالاروسلر ، بیللی روسلر ، دونای بلغارلری هم ؤیلیکی روسلر بوشعبه‌دن سانالمشلدردر . لکن بوسوگغی اکیسنه چیت اروغلر خصوصا تورک و فین اروغلری بیک کوب فاتشمشدر .

قوم آریه‌لرنک بارچه‌سینی « قفقاس جنسی » « هند رآروپا قومی » « هند و غرمان قومی » هم آتامشلدردر .

قوم تورانیه

یافت بن نوح اولادندن «تورک»، قوم وقبیلہسی ایله آسیا اورتالرنده اسسی کول و آلتای طاغلی تیکراسینه کلوب یرلشدیلر. زمان کوب اوزوی ایله بونلرده کوبایب اورچب تورلی طرفلرغه ساچلمشلردر. بونلرده قوم آریه لر کبی بیک کوب شعبه لرگه اروغلرغه بولندیلر. یراق طرفلرغه کیتدیلر. قوم تورانیه دن اوشبو قوملر صانالنه در:

«قطای - چین» «هند و قطای - ماچین» «تبت» «آننام» «یاپون» «قوریا خلقلری» «فین اروغلی» «تورک اروغلی» «تاتار» «منغول» «تونغوص» «بوریات» «مالای» اروغلی. قطب شمالی طرفنده غی «غیپیربوری» خلقلری: «یوقاغیر» «غیلاک» «آیین» «کامچادالی» «کوریاک» «نومولوص» «اسکیموس» «آبیوت» «تیلینغوت» وغیرلر.

بو قوملر اوز آرا لی ینه بیک کوب اروغ و قبیله لرگه بولنمشلردر. بر تورک = تاتار قوملری اون بدی الوغ فرقه گه بولنمشلردر. اوشبو قوملر بارچه سی «قوم تورانیه» «تورک اروغلی» «منغول قومی» «آلتای قوملری» «اوغر آلتای کروهلری» آتالمشلردر. بز بونلردن اوز قوممز تورک اروغلینی و بونلرغه قایو جهندن بولسه ده مناسبتی اولغانلرنی آیرم آیرم آرزاق بیان ایده چکمز تفصیللرینی بوندن سوکفی جزلرده کورله چکمر.

«قطای - چین، تبت، یاپون خلقلری»

قوم تورانیه دن ایٹ ایلیک، چین - قطای و جاپون - یاپون خلقلری تورانی قوملرنک بيشگی اولان اسسی کول و آلتای طاغلی تیکراسندن قوز غالب مشرق طرفینه یونالدیلر. «تبت» قطعه سند

بر نچه وقت ترکلك ایدوب، بر آزی شول یرده فالوب «تبت» آتالدی. اما کوبراگی ینه مشرق طرفینه یونالدیلر. دیکز بویلرینه قدر ساچلدیلر. بر کیساگی بحر محیط جزیره لرینه کوچدیلر. بزم یرمزگه توتاش یرده فالغانلری خطای - قطای - چین» آتالدیلر دیکز آطه لرینه کوچمشلری «چاپون - یاپون» آتالدیلر.

قطایلر مدنیت معیشت، علوم و معارف، هنر و صنایع جهتندن بیک ایسکی خلقلردر. دنیا ترکلكی ایچون هر نرسه خلقتدن، بار ویا اوزلری يتوشدر لر ایدی. بو سببدن آنلر بیک اوزاق باشقه قوملر ایله تانوشمای آرالاشمای عمر ایتدیلر.

قطایلر تورک اروغلرندن، تورکلر، تاتارلر ایله فاتشوب آرالاشوب، «منغول» اسملی قوملر نك دنیاغه کیلولرینه سبب اولدیلر. بو قوملر آتالرینه نسبت ایله تورکی قوملردن سانالدیلر.

قطایلر صاف، پاک خلقلی، غدر، خیانت، یالغان، سومز. هنر و معارف سور، طرش آز ایله قناعت ایدوچی خلقلردر.

قطایلر اول بودا دیننده ایدیلر. صوگراق اسلام دینی عادتدن طش تیزلك ایله ایچلرنده ساچلدر. بو کونده یتمش میلیون قدری مسلمان قطای بارلقینی نقل ایده لر. بر پیکین شهرنده گنه اوتزیش مسجد جامع بارلقینی یازالار. حکومت تیکراسنده کوبراک مسلمانلردر. پادشاهلری مانچور نسلندن تورک اوغلی بر تاتاردر.

« فین قومی »

قوم تورانیه نك بیک الوغ شعبه لرندن، خالص تورک قومینه ایك

يَقِينلَر نَدَن بَرى «فِين» قَوْمِيدِر. بونلر «اوغر- آلتاى»، «اورال- آلتاى»
 «توركو- فِين» قوملرى هم آتالنه لر.

فِين قومى آلتاى طاغلر نَدَن مَغرب و شَمال مَغرب طرفينه ساچلدیلر.
 توركستان صحرالرى شَمالينه، سبیریاغه ايرتیش و اوبصولر يَنك توبان
 طرفلرينه، اورال طاغلر يَنه و آنك مَغرب طرفلرينه، آوروپا قطعه سينك
 شَمال شرفينه، بالطيق ديكز يَنك هر ايكى طرفينه، دؤينه، مسكاوليغه،
 وولغا تيكرالرينه قدر ساچلمش لَر دَر. بونلر نك جنوب طرفلرى بويدن
 بويغه توركى قوملر ايله توتاش، بعض يرلر آرالاش ايدى. مشهور
 شعبه لرى اوشبونلر دَر:

«صامويد»، «اوستاك»، «واغول»، «يوغرا»، «پيچورا»، «زيران»، «بيارمى»
 «لاپلان»، «يچ»، «ؤيست»، «ايست»، «ليؤ»، «ميرا»، «ؤوتاك»، «مورف»
 «چرمش»، «مودؤا»، «چواش» و غيرلر.

آوروپاغه قوم آريه كلودن ايلك آندَه تركك ايتمش اولان
 تورانى قوملر «ايمر»، «باسق» قوملرى هم اوشبو «فِين» اروغندن
 اولولرى گمان ايدلنه دَر. بو قوم (فِين) لردن بعضلرى قوميتلرينى
 تللرينى دينلرينى صافلى آلماي، ايكنچى قوملرگه قاتشوب يوغالمش لَر دَر.
 بعضيلرى بو كونگه قدر سلامت اولسه لَر ده، آنلرنيدَه ايكنچى قوملر
 آراسينه كرتوب يوغالتمق ايچون تدبيرلر قورلمش دَر.

«فِين قومى نك تل و قيافتلرى و تركك روشلرى»

بارچه فِين اروغى خلقلر نك تل و قيافتلرى بَرى برينه بيك
 يقين دَر. تللرى توركى تلگه هم يقين دَر. بارچه اروغلر نك «تورك-
 منغول» قيافتى كورله دَر. فِين اروغندن تركك باصقچلر يَنك هر
 قايوسنده قوملر بار دَر. وحشت حالنده آو آولاهق، بالق توتوق
 ايله تركك ايدوچيلر ده بار، حيوان آصراق ايله كوچمه معيشت

ایدوچیلری هم بار، ایسکیدن قریه لرده ایگون ایگو ایله ترکک ایدوچیلری هم بار، مدنیت علم و معارف یولینه کر مشلریده بار. بویولده کوب ترقی ایتمش روسیه ایچنده گی خلقلردن برنچی درجه گه یتوشدکلریده بار. (هر قایوسینگ بیانی سوکفی جزده کورلور.)

«فین خَلْقِي نِك خَلْقِ جِهْتَلَرِي وَ دِينَلَرِي»

فین قومی عموما یواش، توبانچیلکلی، قناعتلی، طوغری سوزلی خلقلردر. اوغریلق، خیانت، یالغان، ظلم، جبرکبی اخلاقسزلقلر آنلرده هیچ اولماشدر. بوخلقلر فین لردن باشقه قوملر ایله قاتشمغانلرنده بوکون گه قدر سلامتدر. ایسکی ایسکیدن هیچ بر قومگه صوغش آچمامشدر. بلکه اوزلری هر طرفدن قسلمشدر. فین اروغلری اولده دنیا نك هر طرفنده کورلمش کبی مجوس دیننده اوامشدر. خالق خیردن عبارت بر مؤثر، خالق شردن عبارت ایکنچی بر مؤثر بارلقینی اعتقاد ایلمشدر. خالق خیر اولاندن هر وقت صورامشار، خالق شر اولانینی ممکن قدر راضی ایدوب. کوکللری ایله آنک شردن = (یاوزلقندن) قورتلورغه عذابلنمشدر. اجدادیمز = (بابالریمز) اولان شهر بلغار مسلمانلری اجتهادی ایله مجوس قومی نك کوبسی مسلمانلقغه کر مشلر ایدی. لکن بابالریمز نك باشینه بری آرتندن بری بلا اولغان قوملر هجومی سببندن باشلاغان اُشارینی آخرینده قدر واردروب یتکره آلامشدر. بوکونده آنلرنی ایکنچی دینگه کرتو حقنده بیک الوغ تدبیرلر قیلنمشدر.

تورک اروغلری

قوم تورانیهدن بارچه سینک اولگی اورنلری اسسی کول

و آلتای طاغلری ایدو کینی یوقاروده کورمش ایدک . تورک اروغی قوم تورانیه ننگ قبيله باشی و بیک ایسکی والوغ شعبه سیدر . بونلر هم بیک کوب و بیک یراق اورنلرغه ساچلدیلر . شرق شمال اوخوتسوق دیکزلری بویلرندن فین اروغی قوملرینگ جنوبندن، بعض یرده آنلر ایله آالاش مغربکه طوغری و یصله نهرینه قدر و آندن جنوبکه، دونای نهرینه، و آندان شرق طرفینه قارا دیکز و آزاق، و خزر دیکزلری شمالینه، قفقاس طاغلری آدرلری آذر بایجان، بحر خزر جنوبندن عمودریا تیکره لرینه آندن پامیر و هندوکوش طاغلرینه و آندان تبت غربینه و شمال شرقه، قطای شمالندن سدچینی بویندن ینه شمال شرق دیکزینه قدر یرلرننگ بارچه سینه تورک اروغلی قوملر ساچلمش ایدی .

تورک قوملری بو یرلرننگ ایگ ایسکی خلقلری و خواجه لری ایدی . تاریخلر یازوله باشلاغان وقتک بو یرلرده اوشبو قوملر تابلدیلر . بو اورنلرننگ اورته تیکرالری صحرالرنی اوشبو تورکی قوملرگه نسبت ایله «تورکستان» آنادیلر . تورک قوملری کوبراگی کوچمه معیشت ایتدکلرندن حسابسز کوب قبيله لرگه و شعبه لرگه بولندیلر . اوز آرالرنده کوبرا کده ترکک ایتمشلری صو، طاغ، اورمان اسملری ایله آتال نورلر ایدی . قزایلر فارسیلر یونانیلر طرفندن ویرلمش اسملری هم بولنور ایدی . بز بونلردن بزگه عبرت و یرردای و یا بو کونگه قدر سلامت اولغانلرینی غنه ذکر ایده مز .

« یاقوت تورکلری »

گمان ایدلنوبنه کوره تورکلردن ایگ اول بر قوم طوغری شمال طرفینه، بو کونگی بايقال، ولینا صولری و شمال دیکزلری تیکرا- لرینه ساچلدیلر بونلر « یاقوت قومی » آتالنه لر . خالص تورک اروغندن

آبولدقلرينه بيك كوپ زمانه لر اوزوب، صوئند نراق تيك رالرينه
 كلمش «منغول» اروغلى ايله بيك آراشدقلرندن تللريده تورك
 تلندن بايتاق اونگاروب قياقتلريده بيك منغوللشمشدر. خلقى ناك
 كوبراگى وحشت حالنده آو آلامق، بالق توتوق ايله كيچنه لر.
 اولده بارچه سى شامانى مذهبنده اولمشلردر. اما روس تصرفينه
 توشدكلرندن صوك خروستياناشدر و تدبيرلرى قورلمشدر.

«اسكيت ويا اسكيف» توركلرى

تورك اروغلىرندن دنيا ناك بيك ايسكى قوملر نندن برى «اسكيت
 ويا اسكيف» توركلرىدر. توركستان كيبير صحرالرينه توتاش يايق =
 اورال نهرى واورال طاغلىرى تيك راسندن ويصله ودوناي نهلرينه قدر
 اولان اوروپاناك جنوب شرقى صحرالرنده ايدل، دون، دنپير، دنيستر
 نهللىرى بويلرنده قرا ديگز و آزاق ديگزللىرى شمالنده قفقاس طاغلىرى
 و بحر خزر شماللرنده باشى معلوم اولميان بيك ايسكى زمانلردن
 بىرلى اوشبو تورك اروغى يونانيلر ناك «اسكيت ويا اسكيف»
 آنامشلىرى قوملر تركلك ايدر ايدىلر. ايك اولگى مؤرغلر ايك
 اولگى تاريغلر نى يازار ايچون خلقلر نى نفتيش ايتدكلرنده، اوشبو
 اورنلرده اوشبو توركى قوملر تركلك ايتمكده اولوب تابلدىلر.

«اسكيفلر ناك معيشت روشلرى.»

اسكيفلر توركستان كيبيردن آلتاي طاغلىر نندن باشلاب دوناي
 يقالرينه و بر طرفنده بلخ و هرات تيك رالرينه قدر بر روشده قرغزلر
 كى كوچمه تركلك ايدر ايدىلر. آربالرده و كيز ايولرده تركلك
 ايدوب، آط سودى (قمز) وايت ايله رزقلىلر ايدى. توه، صغر،
 آط، قوى كى يورط حيوانلرى آصراب هر حاجتلىرىنى آنلر ايله.

باشقارلار ایدی. هر اشنى آت حیوانى ايله كوروب آت اوستنده آشارلار ایچارلار حتى يوقلارلار ایدی. آتلرینی بیک سولر اوزلرندن آرتق تربیه لیلر ایدی. حریتنى، وسر بستلكنى سور ایدیلر، جنكوریعنى صوغشقه بهادر ایدیلر. اوزلرنىڭ بهادرلكرینه اشانب دشماندن هیچ قورماسلر ایدی.

مؤرخلردن - اسكيفلرنى باشقه قوم حساب ایتمشلرده كورلمش ایدی. لکن آنلرنىڭ خطالرى بیک تیز اچلدى. اسكيفلرنىڭ صاف تورك قوملرى ایدیكنى محققلر تحقيق ایتدیلر حاضرده شبهه قالمى. اسكيفلرنىڭ اوزلرندنده ایگون ایگوچیلرى سودا و تجارت ایدوچیلرى بار ایدی. ایگون ایگار و سودا تجارت قیلور ایچون باشقه قوملرنیده (غریقلرنى) ایچلرینه قبول ایدر ایدیلر. ایگون ایگوچى اسكيفلر «اوزى» (دنپیر) یلغھسینىڭ هر ایكى یقاسنده و شمال طرفلرنده تركلك ایدر ایدیلر.

تورك اروغلىرىنىڭ هر قايوسنده كورلدىكى كى اسكيفلرده سودا و تجارت كه آرتق رعایه و حرمت ایدر ایدیلر. دشمان اولوب صوغشمقده اولان قوملرنىڭ سودا گارلرینیده هیچ منع سز ایچلرنده يورتورلر و هیچ ضرر تيكورماسلر ایدی. قرا دىگىز یقالرندن، اورال طاغلىرینه قدر سودا گارلر يورور ایدی. اجدادیمز = (بابالریمز) بولغان كامابلغارلرینه سودا و تجارت هوسینی بر طرفدن اتالرى (اویغور) توركلىرى تابشردیلر. ایکنچى طرفدن قرا دىگىز بویندهغى مهاجر يونانلردن اوگرانمشلردر.

« اسكيفلرنىڭ اخلاق جهتلرى »

مؤرخلر آراسنده اسكيفلرنى وحشت و شدت ايله عیىلاب، بیک قویى قاره ايله یازوچیلرده بولمش. اوشنداق اسكيفلر صاف، اخلاقلى

پاك، بوزولمغان، آزايلا قناعت ايدوچى خلقلار ديومنح ايدوچيلار ده
يوق دگل «اسكيفلر گه بوزولقلنى اول مدنى قوملر (غريقلر) كلتورديلر
آنلرغه عراقى كلتوروب ايچار گه او گرانديلر.» ديلر.

«اسكيفلرنڭ ضعيفله نولرينه سبب»

بر طرفدن اسكندر ماقيدونى آتاسى فيليب خدغه=(آلداو) ايله
اسكيفلرنڭ بايتاق قوتينى ضعيفلدى. روما خلقى ايله صوغشو ايله ده
بايتاق كوچلرى تلى اولدى. شمال طرفندن غوط خلقلرى (غرمان
اروغى) بايتاق يرلرينى آلديلر. آخرده اوز اروغارى «سارمات»
اسمنده تورك قومی اوستلرينه كلوب قوم حاكم اولوب، اولده گي
اسكيف خلقلريده بونلر اسمى ايله آتالديلر. شول روش ايله بارا بارا
اسكيف اسمى تاريخ و جغرافيه صحيفه لرنده گنه قالدى.

«سارمات توركلرى»

«سارمات» توركلرى ديدكمز فى الحقيقة اولگى اسكيف
توركلرينڭ بر شعبه سى ايدى. بونلرده توركستان صحرالرندن چيغوب
قفقاس شمالنده دون ايله ۋولغا آرالرينه كملوب يتمش ايديلر.
آرتلرندينه بر تورك شعبه لرندن «مساغى» اسمنده گيلرى، بونلرنى
طاغیده مغرب طرفينه كوچه رگه اينتكدره لرايدى. سارماتلر مساغيلردن
قاچسه لرده اسكيفلرنڭ ضعيفلنولرندن فائده لنوب آنلر آراسينه قوم
حاکم اولوب كروب يرلشديلر. اسكيفلرنى اوزلرينه قوشديلر. بو
توركى خلقلر بارچه سى غريقلرغه «اسكيفى» اسمنده معلوم اولديقى
كيبى صوكراق رومالورغه بارچه سى «سارمات» اسمنده معلوم
اولديلر. اولده غريقلر «اسكيفيه» آتاغان اورننى صوگنندن رومالور
«سارماتسيا» آتاديلر.

« روقوصلان و یازیغی »

« سارمات » تورکلری ایکی الوغ فرقه دن قوشلمش لر اییدی . بیری « روقوصلان » اسمنده اییدی . بونلر آزاق وقار ا دیگن تیکراسنده قالدیلر . ایکنچیسسی (یازیغی) اسمنده اییدیلر . بونلر دونای یقالرینه اورنلشدیلر . روقوصلانلر اولده اسکیف لر یرینه کیلوب کرمش غوطلر نی قوغدیلر . یازیغی لر « میزیه » (حاضرگی بلغاریه اورنی) نی صوغشب آلدیلر . سارماتلر دوستلقینی رومالولر آلتون ایله صاتب آلورلر اییدی . سارماتلر اخلاق ، عرف و عادت جهتلرنده اسکیفلر و باشقه کوچمه لی تورک اروغ خلقلردن آیرملری یوق اییدی .

« سارماتلرنک ضعیفلنوی و یاتواغ قومی »

بتماس توکانماس صوغش لر سارماتلر نی هم ضعیفلندردی برکیسا گی اوزلردن صوگ قوت آلمش اولان بلکه اوزنسللری اولان « آلان » و « هون » کبی تورکی قوملر گه قوشلدیلر . و برکیسا گی یازیغی - لرنک « یاتواغ » اسمنده قالدقلری ، بایتاق وقت اوزلرینه بر قوم اولوب یورودیلر لکن آخرده اسلاوان قومی کیلوب یاتواغلر آنلر ایچنده قلوب اسلاوانلشدیلر .

« مساعیت تورکلری »

اسکیف اروغندن « مساعیت » اسمنده بر تورک قبیله سی تورک قوملری بيشکی اولان حاضرگی سیهر یچینسکی اوبلاستده (یدی صو ولایتنده) اسسی کول تیکراسنده ترکک ایدر اییدیلر . بونلر « آسیا اسکیفلری » دیوبده آنال نورلر اییدی . مساعیت لر آندان ارال و خزر دیگنلری شمالینه حاضرگی قرغز صحرا لرینه کوچب آنده ترکک ایتیدیلر .

۱۰۳۰

مساغیت لرده ترکلک روشلرنده اسکیف لر کبی ایدی فقط آیرمالری اسکیف لر آلتون کمش که رغبت ایتمادیلر . امامساغیتلر آلتون ایله زینتلانورگه یاراطالر ایدی . باشقه لر نڭ باشینه کیلگان اش بونلر باشینه ده کیلوب یتدی . بونلر نڭده آرترلرندن قوئلی بر تورک طائفه سی بونلر نی مغرب طرفینه کوچارگه مجبور ایتدی . مساغیتلر ؤولغانی کیچوب دون ایله ؤولغا آرالرنده قفقاس و کورجستان تیکرالرنده ترکلک ایتدیلر . وبواورنلرده بیک اوزاق یشادیلر . لیکن میلاد عیسی (علیه السلام) تیکراسنده اسملری آلسنوب آلان اسمی ایله ذکر ایدلنه باشلامش لر در .

« آلان » تورکلری

آلانلر دیدکمز شولوق ایسکی مساغیتلر در . آسیانڭ باشقه تورک اروغلی کبی ایگون ایکمای شهرلرده ترکلک ایتمای، خاتون و اولادلرینی آربالرده یورتورلر ایدی . آلان لرده اوزلرندن اوّل هم صوڭ تاریغنه معلوم اولان تورکی قوملر ایله هر خصوصلرنده برابر ایدی . دورتنچی عصر میلادی آخزلرینه قدر قرا دیکز اطرافندک مستقل قالدیلر . دورتنچی عصر میلادی تیکرالرنده آؤورپاغنه تورک اروغلرندن هون قومی کیلوب چیغوب ایڭ اوّل آلانلرغه هجوم ایدوب اوزلرینه بسوی صوندردیلر . آلانلر شولایده اولسه اوز اسملرینی بتونلای جویمادیلر . تاتارلر کیلگاندده آلانلر ایسان وصاع ایدیلر .

« اورسی و صیراق »

« مساغی » « آلان » اروغی تورکلرینڭ « اورسی » « صیراق »

حسابسىز يراق صحرالردن آۋروپاغە كىلوب چىقىدىلار. ھون توركلرى
 اوزلرندىن اولگىلەر و صوگىلەر ايله ھر خصوصلرندە برابر ايدىلار .
 كوچمە معيشت ايتدىلار . ھونلر اول ۋولغا ايله دون آراسندە اولان
 آلانلارنى اوزلرينە باش ايدار ايدىلار . اولدەگى سارماتلارنىڭ ضعيفلانۇندىن
 فائىدەلنوب سارماتلارنىڭ اورنلارنى يەنە غوطلار آلماشلا ايدى . ھونلر
 آنلرغە بىك قاطى بىرلدىلار . عموماً بتون آوروپا خلقىنە قورقوتۇشدى .
 ھونلارنىڭ آلدندەغىلرى ھونلردن قاچار ايدىلار آنلارنىڭ آلدندەغىلر آنلردن
 قاچار ايدىلار . اوشبو روشچە خلق بىرى بىرىدىن قاچوب آوروپادە
 مهاجرە عومومىيە زمانى اولدى . ھونلر پارا تورغاچ روما مەملىكتلر يەنە دە
 باروب ايتدىلار . آنلرغە دە بىك قاطى ھجوم ايتدىلار . بووقتىڭ
 يازوچىلرى نچوك دىب يازارغە سوز تاپا آلمايدىلار . ھونلارنىڭ مشهور
 خانلرى « آتيلار » (درىستى « آتلى » بولورغە كىرك) زمانندە ۋولغانلارنىڭ
 « رىين » (فرانسە ايله غرمانىيە آراسندە) نەرىنە قدر ، ماكىدونىيە دەن
 بالىق دىگىزى جىزىرەلرىنە قدر بارچە يىرلار ھونلر تصرفندە ايدى .

« ھونلارنىڭ ضعيفلنولرى »

اشبو الوغ بىسادر « آتيلارخان » نىڭ ەمرى توكانوى ايله ھونلارنىڭ
 طالەلرىدە كىرىگە كىتىدى . ھىر يردە قوم تور كىلردە كورلە تورغان
 بلا بونلردە دە باش كورستىدى . « آتيلارخان » نىڭ اتفاقسىز اوغللرى
 مەلىكتى بولدىلار « آيورلغاننى آيو آشى بولنگاننى بورى آشى »
 دېگان توركى مقال بىك راست . ھون قول آستندە اولان ياط اروغ
 قوملردە باردە باش كوتاردى . ھونلر تارالدىلار . اوزلرندىن صوگىلەر ،
 نارىخ مەيدانىنە چىقىش اولان ، « اوغر بلغار » آوار توركلرىنە قوشلوب
 نارىخلردىن ھون اسمى غائب اولدى .

« اوغر - بلغار » قوملىرى

ھونلر آوروپاغا ظھورى ايله بروتندە تورك قوملىرىدىن بوقتغە قىر معلوم اولمىيان، ھونلر ايله براروغ « اوغر - بلغار - وخزر » بر آز صوك « آوار »، « آلتاي توركلرى » اسمندە توركى قومار ميدانغە چىقىدىلر. اوغر بلغار اسمنگىلر تارىخك برگە ذكر ايدلنە باشلامشلىرىدەر. اولكى اورنلىرىدە بر ىردە ھىم ساچلولىرىدە برگە اولمشىدر.

« اوغر - بلغار قوملىرى نك نىسبى »

قوم تورانىيە نىڭ بارچە شىيىنىڭ اول توغان اورنلىرى اسسى كول و آلتاي طاغارى ايدكىنى نكرار كوردك. فىنلر نىڭدە بىك ايسكىدە تورك شىبەلىرىدىن برى، وخالص تورك شىبەلىرىدە بىك يقىن ايدكلرىنى بلىك. آسيانىڭ شىمال غرىبىنە و آوروپانىڭ شىمال شىقىنە ساچلدكلرىنى كوردك. ايندى، بونلر نىڭ جنوبىدىن، بعضا بونلر ايله آزالاش توركى قوملىرىدە غرىبكە طوغرى وىصلە و دونى نهرلىرىنە قىر ساچلدكلرىنى يىنە كوردك. اوشبو تورك اروغلىرى ايله فىن اروغلىرى نىڭ قاتشى و آزالاشلىرىدىن « اوغر - بلغار » قوملىرى حاصل اولمشىدر. بونلر حقىدە عربلر نىڭ « قوم متولدون بين الترك والصقالبة » دىكلرى بىك درىستىر، بونى صوكقى زىمان نىڭ محققلىرى ھىم تحقيق ايلمشلىرىدەر. بو قوملر گرچە فىن ايله تورك نىڭ قاتشىدىن حاصل اولسىلردە اماقانون عالم بىيوروغنىچە، بالالار آتالرىنە (قوم غالبكە) نىسبت ايدلنورگە تىوشلى اولدىغىدىن « توركى قوملىرىدىن » حسابلىنىشىلىرىدەر. بونىڭ اوستىنە بو قوملىرىدە آتاللىرى توركىلر صقتى تمام تابلوب آنا طرفلىرى فىنلر صقتى بىك آز بىلىنىشىلىرىدەر.

فىنلىك صقتارى: آرتق بواشلىق، آرتق قىناعتلىك، آرتق صبىرلىق، اوزلىرىنە

چیتدن یاط قوملر نی قدر هجوم قیلسه لرده اوزلری هیچ کیمگه هجوم قیلماو، معیشت ایچون اوکغایلی اوکغایسز لقتدن قطع نظر اورنلرنک باغلانوب قالو کبیلر. تورکیلک صفتلری: بهادر لک، جنکاور لک (صوغشقه هوسلی اولو) صاف ایچلی بولو، مظلومغه شفقتلی بولو، حیوانلرغه مرحمتلی بولو، قوناغنه حرمت ایدو، سودا و تجارتکه هوسلی اولوب آکئابیک رعایه و حرمت ایدو، آط حیوانینی بیک سیو، بار اشنی آنک ایله کورو، کوبراک عمرینی آط اوستنده اوزدرو، بتون دنیانی اوزینه میدان بلو، معیشت ایچون قایدیه اوکغایلی اورن کورسه آنده کوچو بونلر بار چهسی تورکی قوم صفتلر یدر. «اوغر- بلغار» لرده بوصفتلر بار چهسی تابلمش ایدی. تورکیلک ناک بوندن نچکهرک صفتلر یده بار، آنسینی ایکنچی جزءده کوررسز انشاء الله.

« اوغر- بلغار تورکیلرینه ناک شعبه لری

هم اولگی اورنلری »

«اوغر- بلغار» قوملر یده عمر اوزاق اوزوی ایله تورلی اسملی شعبه لرگه بولنمشلر در. تاریخ مبدانینه «اوغر- بلغار» ایکسی برگه چقسه لرده بارا تورغاچ آیرلوب، ایکسی ایکی شعبه گه بولنمشلر در. سوکره بونلر ایچندن «باشقورد» «بحار» «میشر» اسملی فرقه لرده پیدا اولمشدر.

بو قوملر باشی معلوم اولمیان بیک ایسکی زماندن بیرلی، اورال طاغلر نده، آق ایدل (بیلیایا، اوقا)، چولمان (کاما)، نقره (ویاتکا)، ایتل (ژولغا) اوقا، نهرلری بویلر نده ترکلک ایتدیلر.

بونلردن «اوغر» لر اورال طاغلر نده، «بحار» لر اوغر لردن بر فرقه «باشقورد» لر اوغر لرنک جنوبنده و غربنده، آق ایدل و چولمان بویلر نده، «بلغار» لر چولمان، نقره، ایتل بویلر نده، «میشار» لر بلغار

و باشقرد قوملرینک جنوب و غرب طرفلرنده آنلر ایله آراشوبراق و ولغا و اوقا نهرلری و بونلرنک غرب طرفلرنده ترکلک ایدر ایدیلر .
 اوشبو برنوع دن تورلی اسملی فرقلر حقنده تورلی روایتلر ،
 تورلی حکایتلر تورلی فکرلر کورلمشدر . بز آنلر ایله اوغراشمايمز .
 اما اصل درست و طوغریسی اوشبودر یعنی «اوغر» «بلغار» «مجار»
 باشقرد» «میشار» تورک ایله فین آراسندن طوغمش تورکیلک طرفلری
 غالب و روشن اولان تورلی اسملر ایله آتالمش براروغ تورکی قوملردر .
 بو حقیقت شواهد تاریخیلر ایله مثبت اولدیغی کبی ، آتروپولوغیه
 (علم قیافت) ولینغریستیکا (علم الاسنة) و اتنوغرافیه (علم احوال معیشت)
 علماسی تفتیشلری ایله ده تحقیق ایدلمشدر .

« اوغر - بلغار و شعبه لرینک معیشت روشلری »

اوغر - بلغار و شعبه لریده باشقه تورکی قوملر کبی بر یوزینی
 اوزلرینده میدان بلدیلر ، خلقتنک بیردیکی نعمتلر ، بولا کلر ایله
 فائده لنورغه کرک قایده اولسون اوزلرینی حقلی کوردیلر ، اور چیدیلر ،
 کوبایدیلر ، عقللری فکرلری کینایدی . هر یرده گیلری اور نینه کوره
 معیشتلرینی یخشیلاندردیلر . اورال طاغلری تیکرالرنه ایرکین صحرا ده گیلری
 «اوغرلر ، باشقردلر» حیوان اور چینه ک و آنلر ایله کون کورب کوچمه
 معیشت ایتدیلر ، ایگون ایگار گه سودا و تجارت قیلورغه اوکغایلی
 اورند اغیلری ، «بلغارلر میشارلر» ایگون ایگوب قریه لر بنا قیلدیلر
 سودا و تجارت ایدر ایچون اوکغایلی اورنلرغه ، الوغ صو یقالرینه و طماقلرینه
 شهرلر بنا قیلوب سودا و تجارت قیلدیلر . و بلغا و کاما بویلرینی آسلق
 خزینه سینه دوندردیلر . و ولغا و اوقا تارماقلرنده کیمه لر ایله یوروب
 ساتار ایدیلر . کاما و بانکه و ولغا ، اوقا بویلرینه و بونلرنک تارماقلری

طماقلىرىنى بىك كۆب شىھەرلىرى بىنا قىلدىلار. «بلغار» لار يونانلار، فارسىلار
 و غەربلەر ايله، اوزلار نىن شىمال طرفىدە غى صقلاب (اسلاوان، فىن) قوملىرى
 آراسىدە بىك ظور سودا لار قىلدىلار.

«بلغارلار دىھنر و صناعت»

بلغارلار دىھنر و صناعت دىھ بىك قوتلىنىش ايدى. قىطاط، نانكە، بز
 توقومق، جوندن پوصتا و سوقمق، صابون شم قويمق يورط بىنا قىلمق،
 ايتوك (ايچ ايتوك طش ايتوك) تكماك، تىرى ايله مك، آلتون و كمش
 اشلىرى اشلامك، خصوصاً كون اشلامك بىك رواج دى ايدى. (* بىك
 يراق مىلكىلەرگە قدر ايتوب ساتارلار ايدى.

سودا و تجارت، هنر و صناعت ھوى بلغارلارنىڭ روح و طبيعتلىرىنى
 قدر سىكشىدى. بونلار بو طبيعتنى آتالرى اولان (اويغور) توركلار نىن،
 آلوب بو كوندە قزان تاتارلىرى و مېشىرلار آتالغان اوغللىرىنى تابىش دىلار.
 بو كوندە دە اوشبو قزان تاتارلىرى و مېشىرلار آتالغان توركىلار اوشبو
 آتالار نىن مىراث قالغان و قانلىرىنى قاتشقان روح و طبيعت ايله سودا
 و تجارت، هنر و صناعت قىلەر.

«قارا دىگىز بويلار نىدە اوغر-بلغار-مجار-باشقردلر»

اوغر بلغار مجار باشقردلر دىھ باشقە توركى قوملىرى كىبى اور چىدىلار
 كو بايدىلار اولگى اورنلارنىنى صىغماينچە قوزغالدىلر دىھ جنوب غرب طرفىنى
 كىگىدايدىلار. «اوزى» (دىنپىر) نىھرى بويلارنىنى فارادىگىز، آزاق دىگىزى، قىرىم
 شىبە جىرەسىنى، قىرادىگىز ايله استرخان دىگىزى آرالارنىنى، و استرخان دىگىزى
 بويلارنىنى قدر ساچلدىلار. جنوب طرفىنى كىتكەن صاين توركىلار صفتلىرى
 قوتلىنىھ باروب جنكورلىكلارنىنى آرتىردىلار. سى ۴۷۴ مىلادىھ دىھن

(*) چىدك، و تابانى ايچون اشلىنگان صغر كوئىنى تىركستان خاقى قوشقان اسم بىرلە

ھنوز «بلغارى» دىو آتاو اوشبو سىدىن بولسە كىرك. ع

باشلاب «میزیه» (حاضرگی بلغاریه) «فراکیه» (روم ایلی شرقی) طرفلرینه غزایدیه باشلادیلر، قرا دیکیز بویلرندە غی اوغر- بلغارلر توبانگی کاما اورال تیکره لرنده گیلری یوقاریغی آنالدیلر .

توبانگی «اوغر- بلغار» لرنک ایکی گه بولنولاری

دنیپر و قرا دیکیز آزاق و خزر دیکیزلری تیکراسنده بر گه ترکک ایتمکه بولغان اوغر- بلغارلر بر آز آیرلدیلر. اوغر- مجار، باشقردلر حاضرگی خارکوف غوبیرنلری ایله دنیپر صوی آراسنده ترکک ایتدیلر. بلغارلر شرق جنوب طرفلرنده قرا دیکیز، قریم، آزاق قفقاس شماللری، خزر دیکیزی بویلرندە ایدیلر.

اوغر- مجارلر

اوغر مجارلر، بلغارلر تحت تابعیتندە ۹ نچی عصر میلادی اوّلرینه قدر ایتولمش اورنلرده ترکک ایتدیلر، بو اورنلر آنلرغه نسبت ایله «اوغر بری» آتالمش ایدی. سوکزه اوغر- مجارلر ایکی گه بولندیلر (*) بر بولسکی شرق طرفینه کیتدی. دون نهرینی کیچوب قفقاس طاغلری تیکراسینه فارس چیکرینه قدر ایتدیلر. ایکنچی بولسکی غرب طرفینه، دنیپر نهرینی کیچوب حاضرگی بیسارابیا غوبیرنلرینه، مولداویه ولاخیه (حاضرگی رومانیا) غه یرلشدیلر. آندان، پاننونیه (حاضرگی ژینگریه) گه کیتدیلر. آنده ایسکیدن فالمش تورکی قوملر قالدیغی «اسکیفی» «سارمات» «هون» «آوار» «بلغار» تورکلرینه قاتشوب آرالاشدیلرده قوتلی بر اوغر- مجار- ژینگریه حکومتی تشکیل ایتدیلر.

(*) اوغرلرنک بو اورنلردن کوچولرینه سبب «پچنیغ» اسمنده بر تورکمن قومی نك کیلوی اولدی.

ایچلرنک باشقردلریک کوب ایدی . زمان واحوالنک تلاوی ایله اوغر - مجار باشقردلرده شهرلر فریه لر بنا قیلوب کوچمه ترکلکدن او طر مه ترکلک گه آوشدیلر باش شهرلری «باشقرد» آتالنه ایدی . اوتوز الوغ اول مسلمان باشقردلری هم بار ایدی . یاقوت حموی نك حلب شهرنده کور مش باشقردلری ، اوشبو وینگریه باشقردلری ایدی . فی الحقیقه بونلرنک اوغر دیدکاری باشقرد ، مجار دیدکاری میشار ایدی .
 ۳۵۹ هـ / ۹۷۰ م دن ۶۲۹ هـ / ۱۲۳۱ م گه چه مسلمان لر وینگریه تار یکنه ذکر ایدانه لر .

توبانگی «بلغار» لر

توبانگی بلغارلرنک ، قرا دیکز ، آزاق دیکزی بویلری ، فریم ، قفقاس شماللری خزر دیکزی بویلرنده ترکلک ایتمش اولدقلرینی یوقاروده کور مش ایدک . توبانگی بلغارلرده باشمه تورکی قوم لر کبی تاریخ میدانینه الوغ قوت وشوکت ایله چیقدیلر . قفقاس شمالنک ایسکیدن قالمه ویگا کیلمه بار چه تورک اروغلرینی قول آستلرینه کورتدیلر . روم ایمپراطورلری بلغارلردن یاردم اوتندیلر . ۴۸۲ سنه میلادیهده بلغارلر دونای یقالرینه باروب یئدیلر . بر آز وقت آسیادن یگا کیلمش اویغور قومندن « آوار » لر تحت تصرفنده طور سه لرده تیز کوندن ینه استقلال لرینی قایتار دیلر . ۵۱۴ هـ / ۶۳۵ م بلغار پادشاهی «قوارآت خان» « آوار » لر تحت تابعیتندن چیقدی . الوغ قوت وشوکتلی خان اولدی . ایلده گی ملکتلری اوستینه ینه داکیه وپاننویه گه مالک اولدیلر . دون و آزاق تیکراسنک ترکلک ایدر ایدیلر .

قوارآت خان نك او غللىرىنه و صىتى

قوارآت خان اوغللىرىنه ملكتنى بولماسكه وبوسىدىن ملكتكه كېلەچك ضعيفلىكنى كلتور ماسكه وصيت ايتكان ايدى. اما اوغللىرى آنڭ حكمتلى وصيتىنى توتماديلر بولاشديلر. الوغلىرى «وات باى» دون نهىرى تىكراسنده قالدى. «قاتراغ» دون نڭ اېكنچى طرفينه كيچدى. اوچونچىسى دوناي بويىنه، دورتنچىسى پاننويه غنه آوارلرغه، بيشنچىسى ايتالياغه، كىتىدى.

«دوناي بلغارلىرى»

«قوارآت» خان نڭ اوچونچى اوغلى «آسپاروخ» اوز اولوشينه تيگان قوم وقبىلەسى ايله دوناي يقاسينه اسلاوانلر آراسينه باروب يرلشدى. آنده قوتلى بر «بلغار» حكومتى تأسىس ايتدى. لکن اوز تللىرىنى وقوميتلرىنى صاقلاي آلماي ماتورك اروغى بلغارلر اسلاوانلاشديلر. بلغارلقدن يالغز اسملىرى قالدى.

«خزر توركلرى»

خزر توركلرى توبانگى بلغارلردن هيچ باشقه توكلدر. «خزر» توبانگى بلغارلرغه صفتلرىنه فاراب يعنى كوزلرى قسقغه كوره «قسق كوز» معنيسنك اولان، عربلر طرفندن بىرلمش اسمدر. شول قدر بار دركه، قفقاز تىكراسنده ايسكىدن قالمه ويڭا كلمه بلغارلر تحت تصرفنده، باشقه اروغ توركىلرده بار ايدى. بونلر اولده قوم حاكملىرى بلغار اسمى ايله يورودكلرى كىي سوڭره خزر اسمى ايله ده آتالديلر. «خزرلر» ده تارىخ ميدانينه بىك ألوغ قوت وشوكت ايله

چيقدیلر . روم ایمپراطورلری آنلردن یاردم صورارایدی . اسلاواڭان قوملری ، خزر خاقانلری قول آستنده ، و آڭا دان تولار ایدیلر . عربلر دنیاغه کیلگاچ توبانگی بلغارلرنڭ اسملری آلسدیغی کبی پای تختلریده شول وقتلرده راق آلسدی . اولده توبانگی بلغارلر پای تختی دون و آراق تیکراسنک ایدی ، صکره تارخ نهری بوینه سمندر شهرینه کوچدی ، صوگره عربلر ایله صوغشلمی کوب اولدیغندن خزرلر پای تختلرینی ایتل (استرخان) شهرینه کوچردیلر . خزرلرنڭ خانلری «خاقان» آنالدی . «خاقان» لر آخر عمرلرینی قریمده کیچوردیلر .

بلغارلر ایله خزرلرنڭ آیرلورلی

یوقاریغی بلغارلرنڭ سودا و تجارت هوسی ایله ، عربلرنڭ اجتهادی برگه فوشیلوب ، یوقاریغی بلغارلر ظهور اسلامدن صوڭ کوب وقت اوزدرمای اسلام دینی ایله مشرف اولدیلر . اما توبانگی بلغارلر باکه خزرلر روم ایمپراطورلرنڭ اغواسی ایله مسلمان دینینه کرمای قالدیلر ، بونڭ اوستینه خزر خاقانی یوقاریغی بلغارلرغه دین اسلامغه کردکلری ایچون دشمنلق ایده باشلادی . بو وقتدن باشلاب ، اولده هر ایکسی بلغار صوگره هر ایکوسی خزر آتالمش قوملر ، دینلری باشقارغاچ اسملرینی ده بولشوب باشقارتدیلر . یوقاریغی بلغارلر اسمی ایله ، توبانگیلری خزر اسمی ایله گنه قالدیلر . یوقاریغیلرنده خزر اسمی ، توبانگیلرنڭ بلغار اسمی توقتالیدی . شولایک اولسه توبانگیلر ، بیک صوگفه قدر یعنی تاتارلر کیلگان وقتدهده بلغار اسمی ایله ذکر ایدلنلر ایدی .

«خزرلرنڭ دین دن دینگه کوچولری»

خزرلر اولده مجوس ایدیلر، صوگره رومدن سورولمش یهودلر قز قدروی ایله یهود دینینه کر دیلر. صوگره نصاری دینینه کر دیلر. صوگره س $\frac{۲۵۴}{۸۶۸}$ نه ده اسلام دینینه کر دیلر. خزرلرنڭ استقلاللری کو بدن بتسه ده، اما خزر تور وکلری خزر دیکزی ایله قارا دیکز و قفقاس شماللرنده همانده سلامتلردر. پای تختلرینی ینه استرخان شهرینه قور مشلر ایدی، قزان ایله بروقتده راق روسلر استیلا ایتدیلر. حاضرده خزر قزداشلیریمز روسیه تحت حمایتسنده ترکک ایدهلر.

«خوالیص بلغارلری»

ژولغا ایله یایق نهرلری آراسنده خزر دیکزی بویلر ننده یوقاریغی (کاما) بلغارلری ایله تمام بر اوروغ و بر دینده اولان توبانگی بلغارلر «خوالیص» تورکلری آتال نورلر ایدی. صوگندن خزر دیکزی آتالمش اولان کلسپی دیکزی اول وقت اوشبو «خوالیص» بلغارلرینه نسبت ایله «خوالیص» ویا «خوالین» دیکزی آتال نور ایدی. روسلرنڭ باش مؤرخلری نیسطور زماننده هم خزر دیکزی بو اسم ایله آتالمشدرکه نیسطور آنی یعنی خزر دیکزی بی هر وقت «خوالیص» دیکزی دیه یاد ایده در. بو کونگی خوالین میشرلری آتالغان تورکلر، اوشبو خوالیص ویا خوالین بلغارلری نسلندن اولولری گمان ایدلنه در.

«اسلاؤان قومی»

اسلاؤان قومی، قوم آریانیه دن (فسقه سی آریلردن) اولدقلرندن، نسل ونسب ویا تل چیتندن تورکی قوملرگه مناسبتلری یوقدر. لکن

تاریخ میدانینه چیغا باشلاغانلرندن بیرلی تورکی قوملر ایله هر تورلی واقعه لری و کور شیلکلری اوله کلمشدر. خصوصا اولده تورکی قوملر ولایتلرندن اولان «اوزی» (دنپیر) نهری بویلرینه کوچوب کلمش اسلاوانلرنڭ کیلوشلرندن بزگه کور شیلکلری و هر تورلی واقعه لری اوله کلمشدر. تاریخی واقعه لریمز کوبسی آنلر ایله مشترکدر.

«اسلاوانلرنڭ تاریخ میدانینه اول چیغولری»

اسلاوانلر اولده آوروپانڭ شمال طرفلرنده ویصل نهری تیکرالرنڭ وحشی حالده ترکک ایتمشلر در. صوگره جنوب طرفینه حاضرگی آفستریا ایچلرنده غالیتسه صحراسینه کلدیلمر. بونلر نڭ تاریغفه بلنه باشلاوی ۴۹۵ سنه میلادیه لر تیکراسنده ایدی. اسلاوانلر اولده هونلر تابعیتنده اولوب آنلرغه دان تولادیلمر. صگره آوارلرغه صگره خزرلرگه دان تولادیلمر. ایڭ اولگی مؤرخلر اسلاوانلرنی اوشبو اورنده تابدیلمر. صگره اسلاوانلر دونای بویلرینه شمالی داکیه (حاضرگی رومانیا) گه قدر ساچدیلمر. اسلاوانلرده دنیاغه قلملی قوملرگه محبتلی صورتده طوغمدیلر غریق مؤرخلرندن ماوریکى ایله پروقویى اسلاوانلرنی بیک قویى قاره ایله یازدیلمر.

«اسلاوانلرنڭ «اوزی» نهری بویینه (حاضرگی روسیه گه) کوچولری» اسلاوانلرده اوز آرایى بیک کوب شعبه گه بولندیلمر. نورلی اسملر ایله آنالدیلمر. اسلاوانلر حاضرگی روسیه گه، بزنگ بلغارلریمز دونای یقالرینه یرلشدکن صوڭ کوچوب کیلدیلمر. روسیه گه کیلوچی اسلاوانلر غالیتسیه صحرالرنده، دونای بویلرنڭ «آق صرب» «خرووات» «خاروتان» لر ایسدى. روس باش مؤرخى نيسطور یازونچه اسلاوانلر آنده ایکی طرفدن قسلیلمر

«مىز-يە» دىن بلغارلار وپاننونيەدىن ۋلاخىلەر (رومانىيا خلقى) طرفىدىن تارلققە توشۇرلدىلەر. اسلاۋانلار شەرق شىمالىغا كۆچەرگە مېبور اولدىلەر. بىر كىساكى پولشەگە ۋىر كىساكى «اوزى» (دنىپەر) نەرى بويلىرىنە كۆچدىلەر. بو اوزى نەرى بويلىرىنىڭ اۆلگى خلقى اولان بورونى تۈركى قوملاردىن يازىقىلار قالدىقى «ياتۋاغ» لىرى يەنە شىمالىغا تابا كۆچەرگە، دنىپەر، نايمان، ۋىصلا، نەرلىرى باشلارنى آراسىنە يىرلشورگە مېبور ايتدىلەر. اسلاۋانلار دنىپەر نەرىنىڭ كىيىق تىكرالرىدىن باشلاپ شىمالىغا تابا ايلەين كولىنە قىر، تۈرلى اسملار ايلە آتالغۇ بىرلشدىلەر.

«اسلاۋانلارنىڭ مەشىت روشلىرى»

روس باش مۇرخى اسلاۋانلاردىن يالغىز پولانى اسمنە كىللىرى بىر آز مدەق ايدە. اما درىۋلانى، رادىمىچى، ۋايتچى، سىۋىرانى اسمنە كىللىرى بىك قوبى قارە ايلە (يمانلاب) يازار. اسلاۋان قومى آوروپاغا كىلەش آربانىلارنىڭ ايكى صوگىسى اولدىلەر كىبى تارىخ ميدانىدە ايكى صوگى چىققانلرىدەر. مدنىت و مەعارف درجەلەردە آوروپا خلقىنىڭ ايكى صوگىسى اولار بارالار.

«اسلاۋانلارنىڭ سىياسەت جەتلىرى»

اسلاۋانلار اۆلدەگى اورنلەردە ۋقتە «ھون» «آوار» لار قول آستىدە اولوب آتلىرىغا عىسكەر ۋىردىلەر. ھەم دان تولادىلەر. دنىپەر نەرى بويلىرىنە كۆچكەن صوگى اوقا صوندىن جەنۇب طرفىدە غىللىرى خىزىر خاقانلىرى قول آستىدە اولوب دان تولادىلەر اوقا نەرىنىڭ شىمال طرفىدە غىللىرى بىر آز ۋقت اوز اوزلىرىنە

خواجه اولوب طورسه لرده تيز كوندن ديكز آردندن ژاريا كلر
 كيلوب آنلرغه هم دان (غراج) يوكلنديلر ايكي يلدن صوڭ
 ژاريا كلرنى قوغوب اسلاؤانلر اوزلرينه اوزلارى خواجه اولسه لرده
 اوزاق طورماي ينه ژاريا كلردن اوچ آغا اينى، $\frac{۵۲۴۱}{۸۶۲}$ نه ده
 قوتلى دروزينه (عسكر) ايله كيلدیلر.

« ژاريا كلرنك ظهورى = كيلوى »

ايسكى روس تاريخلرينك « ژارياك » ديدكلرى، قوم آريائيه دن
 تفتون شعبه سندن، واسكاندينا غرمان خلقلر اروغى ايدى. اسم عمومى لرى
 « نورمان » ايدى بالطبق ديكزى آردنده اول وقت « اسكانديناؤويه »
 آتالمش حاضرگى شوؤيتسيه، نارؤيگيه، دائيه، ده تركلك ايدرلر ايدى.
 بونلر كوب وقت بتون آوروپانى قورقوده وخوفده توتدیلر. آوروپانك
 ديكز بويلر ينى انگليا، شاتلانديا، فرانسيه، آندالوزيا، ايناليه غه قدر
 كيلورلر ايدى. نهب وغارت ايدرلر و طالارلر ايدى اسلاؤانلر
 اوستنه الوغ عسكر ايله كيلمش روس اسملى فامليادن اوچ قرن داش
 روريك، سينيوس، ترووار، روس تاريخلرنده ژارياك آتالمش اوشبو
 اسكانديناؤويه نورمانلرندن ايدیلر.

« ژاريا كلرنك اسلاؤانلر آراسنده ييرلشولرى »

روريك لادوغاغه، سينيوس، بيلى اوزيرغه، ترووار ايزبورسكى گه
 يرلشوب « اسلاؤان كنازلرى » آتالدیلر. ايكي يلدن صوڭ سينيوس
 ايله ترووار اولدیلر. روريك بو اوچ ولايتكاس $\frac{۵۲۴۳}{۸۶۴}$ نه يالقزى مستقلا
 حاكم اولدى. لادوغانى تاشلاب ^{تاش} و لحوه صوى بوينه ايلمين گه كيلوب
 شهر سالوب « ناوغورود » آتادى.

« كییف شھرى نىڭ تارىخ مىدانىدە اۆل ظھورى »

رورىك نىڭ قىرنداشى اولمىغان ايكى موژ « آسكولدا » ھم « دىر » اسمىلىر ۋاريا كىن غرىق گە . يعنى روم قىسطنطنىيە گە بارورغە چىقىدىلر . يول اوستىدە بىر كچوك شھر كوردىلر . بو كىم شھرى ، نى اسملى ، كم تصرفىدە ؟ دىب صورادىلر . شھر خلقى جواب بىردىلر : بوشھرنى « كى » ، « اشچوك » ، « خارىق » اسملى اوچ قىرنداش بناقىلىغانلر ايدى . شھر « كىيىف » آتالغىدۇر . اما ايندى كو بىدن اولدىلر . بىز تىنچلىق اىچون « خىزر » خاقانىنە دان تولا ب طورامز دىدىلر . « اسكولدا » ايله « دىر » بوشھر گە (كىيىف گە) بىر لىشوب خواجەلىق ايدە باشلادىلر . يانلرىنە ناوغور وددن رورىك كىن قاچقانلر بىك كىلوب يىغولدىلر . س ۲۴۵ ھىنەدە بلكە مقدمرك م ۸۶۶ . روم ولايتلرىنە ۋاريا كىر ھىجوم ايدە باشلادىلر . اسكولدا ايله « دىر » كىيىف نى واول تىكرادە كى اسلاۋانلرنى بىلغار - خىزر لىر تابىعتىدىن (قول استىدىن) چىقاردىلر .

تارىخلىرىدە ضبط ايدىلگان ، ۋاريا كىر ايله تور كى قوملر - بىلغار خىزرلرنىڭ اۆلگى واقىعەلىرى اوشبۇدۇر . بوندىن سوڭ تور كى قوملر ۋاريا كىر دىن بىك كو بىنى كورەلر .

« رورىك نىڭ وفاتى »

رورىك ناوغور وددە قىرنداشلرىنىڭ وفاتىدىن سوڭ اون بىش يىل حكومت ايدوب ، س ۲۵۸ ھىنەدە وفات ايتىشىدۇر . حكومتىنى وياش اوغلى م ۸۷۹ . يغورنى اينىسى اولىغ گە تابىشروب قالدىرمىشدر . رورىك اسلاۋان بىرىندە ايك اۆلگى مستقل حاكىمدۇر . روس تارىخى رورىك نىڭ حاكىم اولوندىن ، يعنى س ۲۴۳ ھىنەدە دن باشلانادۇر . م ۸۶۴ .

« ژاریاك حكومتی شمالدن جنوبكا كوچه در »

اولیغ قسطنطینییه طرفلرینی غزا ایدرگه قصد ایدوب کییف گه کیلوب یتدی. اسکولد ایله دیرنی آلداو، وخیانت ایله اولترتدی اوزی کییف گه اورنلاشوب ناوغورود خلقینه هر یلغه یوز ایللی قداق کمش تورگه دان صالدى. ناوغورودلر بوداننی یار صلاو اولگانچه تولادیلر یراقده قالمش شهرلرنی وطنداشلری ژاریا کلرگه تابشردی. اولیغ ناوغورود ایله کییفنی توتاشدروب قوتلی بر «روس» حکومتی توزودى. ودخی خزر خاقانلری قول آستنده اولغان اسلاوانلردن بر قدر یسنی چیقاروب اوزینه آلدی.

« اولیغ نك رومغه هجومی »

اولیغ سنه 5285 نه ده روم قسطنطینییه ولایتلرینه بیک قاطی هجوم ایتدی. 5906

دنپیر بوینچه ایکی مک سفینه (کیمه) ایله دیکزگه کردیلر. آطلی عسکر یقادن باردی. روسلرناک باش مؤرخلری بوسفرنی بیک قویی قاره ایله یازدی. نورمان (ژاریاك) لر روم ولایتینی بیک خراب ایلدیلر طالادیلر، حتی کلیسالرنی یاندر دیلر بیک کوب کشیلرنی اولتورب تمام قانغه غرق اولدیلر. اسیرلرنی عذابلدیلر قلع ایله چابدیلر وتریلای دریاغه طاشلادیلر. استانبول شهری اوزیده کوچ حال ایله گنه قالدی. اولیغ یانینه ییلمش حسابسز کوب ژاریا کلر ایله روسیه جنوبنده صوغشلر قیلدی اوشبو وقتده اوق، وطنداشلری نورمانلر ایولرنده قالغانلریده آروپای غریبده اولیغ نك رومغه قیلغانینی قیلورلر ایدی. اولیغ اسلاوانلرغه کنازلك قیلسهده اوزی همانده اسکاندیناوییه نورویژ کنازی حساب ایدلنور ایدی.

روریکدن یارصلاوغه قدر یعنی $\frac{۲۴۸}{۸۶۲}$ سینه دن $\frac{۴۶}{۱۰۵۴}$ سینه لرگه قدر
اسلاۋان کنازلری خالص نورمانلر = ۋاریاکلر ایدی. صوگره اسلاۋانلرغه
قاتشدیلر. اسلاۋان یری، اوشبو ۋاریاکلر فاملیاسنه نسبت ایله
«روس» یری آتالدى. باراتورغاچ اسلاۋانلر اوزلریده کنازلری
ۋاریاکلر اسمی ایله «روس» آتالدىلر. (*)

«آوروپاده اویغور تورکلرندن آوار قومی»

بیک ایسکی زماندن بیرلی ویصله ایله دونای صوی قوم آریانیه
ایله قوم تورانیه آراسنده برچیک حکمنده ایدی. تاریخ ایگ اؤل
کوزنی آچقدده ویصله و دونای صولرینک مغرب طرفلرنده «آریانیلر»
مشرق طرفلرنده «تورانیلر» ایدی. ویصله تیکراسی تورانیلر دن فین،
تورکلر دن اسکیف و سارماتلردن باشقه سینى اوزینه نارتمدی. اما
دونای تیکراسنده، تورانیلر دن تورکلر برسی آردندن برسی، برسی
اوستینه ایکنچی قبیللر کیلوب تورور ایدیلر «اسکیف» «سارمات»
«هون» «اوغر- بلغار» دونای تیکراسینده برسی آردندن برسی قوم
حاکم اولمشلر ایدی. کرچه بعض وقت قوم آریانیه دن روما خلقی،
غوط خلقی صونکره اسلاۋان خلقی تورک اروغلرینی دونایدن آیرماغه
عذابلندیلر لیکن تیز کوندن آنلرنک اوزلرینی قول آستینه توشرگوچی ایکنچی
قبیله تورک اروغلری کیلوب چیغار ایدی، «اسکیف» لر ضعیفلندکدن
صوگ غوطلر فوتلانیش ایدی. آنلرنی ده «سارمات» لر اوز قول
آستینه توشور دیلر. سارماتلر دن صوگ غوطلرینه بیگر اگده فوتلانب،

(*) اسلاۋان هم ۋاریاک و روس تاریخینی اوشبو اورنده توقتاتامز. اسلاۋان
وروسلرنک بوندان صوگغی حاللری هروقت بزم تورکی قوملرگه مناسبتلی اولدیغندن.
صوگراق مناسبتی ایله انشاءالله ینه کورلور. حاضرده بز ینه تورکی قوملرگه قایتامز.

تورك يرلرندن بيك كوبسينه خواجه اولغانلر ایدی. هونلر كيلوب ينه آنلوزنك اوزلرينی قول آستينه کرتديلر. هونلر ضعيفلنگاچ اوست غوطلر ينه دونای تیکراسنده قوت آلغانلر ایدی آنلرنی اوغر-بلغار تورکلری یواشلاندرديلر. (*) اوغر بلغارلر تیکرالرينه شمالدن اسلاوان قومى ظهور ایدوب دونای وروم مملکتلرنده بيك قوتلنگانلر ایدی. هونلر اوستينه ده هونلرنی یواشلاندر وب قول آستينه توشورگوچی «آوار» اسمنده اویغور تورکلری كيلوب يتديلر. بو آوارلرنك کم ایدکلرین حاضر کوره مز خدا بیورسه.

«قاپیدن دونایغه، اویغوردن آوار»

بو کونده قطای مملکتلرندن اولان طور فان تیکراسنده ترکک ایتمکده اولان اویغور تورکلرندن بر طائفه مغرب طرفینه یونالدیلر. عمودریا بوینه کلوب آنده اولان تورك طائفه لرینی اوزلرینه قوشوب، جیحون ایله سیحون (عمودریا ایله سردریا) آراسینه مستقل بر حکومت توزوب خانلرینی «خاقان»، آتادیلر. لکن اول وقت بيك الوغ قوت آلوب کیلمکده اولان «آلتای تورکلری»، فارسیلر ایله اتفالشوب بو اویغورلرغه بيك قاطی هجوم ایتدیلر. اویغورلر یگلدیلر «خاقانلری»، صوغشده اولدی. قالغانلری ينه مغرب طرفینه قاچدیلر. آلتای تورکلری اوزلرینه بوی صوندر و نیتی ایله همان آردلرندن قوغدیلر. آخرده هونلر ایتل (ؤلغا) نی کیچوب، بویرلرده گسی خلفنی اوزلرینه بوی صوندرديلر. ؤولغادن دونایغه قدر قوتلی بر «آوار»، حکومتی توزدیلر. بویرلرده اولان ايسکی تورك قوملری «اسکیت»، «سارماط»، «هون»

(*) اوست غوطلر خلافینه روم ایمپراطوری زینون، ۴۸۲ سنه میلادیهده

«اوغر-بلغار» لرنى اوزلرينه قوشدىلر. آوارلرنىڭ مشهور پادشاھلىرى «بيان خان» ايدى. روم ايمپىراتورلىرى بونىڭ دوستلىقىنى و ياردىمىنى استادىلر. دوناي تىكراسنىڭ گى آريلرنىڭ بار چەسىنى اوزىنە بوى سوندردى. «اوار» پادشاھسى «بيان خان» آروپادە اوزىنى مستقل ساناب روم ايمپىراتورلىرى ايله عقد اتفاق ايتسەدە، آلتاي تاغلارنىدە اول وقت بىك قوت وشوكتدە اولان تورك خاقان كىبرى آوارلرنى عاصى (باش تارتقوچى) حساب ايدى. خاقان كىبرىنىڭ نىت ايتدو كى قىطاي-تورك- روم اتفاق مىللى اوشبو آوارلر ايله فارسىلر خلافتىنە اولەچق ايدى.

«آوارلرنىڭ ضعيفلنولى»

سوغش مىدانى اولمىقدن بىزنىڭ زىمانىمىزغە قدر قورتلوب بىتمىگان دوناي يقالرى اولدە بىگراك بوخدىمتى كورمىكە ايدى. بىتماس توگانىماس سوغشلىر آوارلرنىدە ضعيفلندردى. حاكىملىك بونلردن يىنە اولىگى حاكىملىرگە اوغر-بلغارغە كوچدى. بونلر شول طرفلردەغى توركى قوملىرگە قوشلوب بىدىلر. شولايدە اولسە بونلرنىڭ اوز اسملىرى ايله سلامت قىققازدە بىر قىبىلە توركىلر بار. ھىم بوكوندە چىنوب طرفلرنىدە «نوغازى» آتالغان توركى قوملىر اوشبو آوارلر نىسلىندىرلر.

«آلتاي توركىلىرى ياكە تو-كىولر»

آلتاي توركىلىرى بورونىغى «ھون» لرنىڭ اورنلرنىدە قالمىش بىر قىبىلەلرى ايدى. قىطايغە اورنلرى بىك يىقىن بعض وقت قىطايلىرغە تابع (قول آستلرنىدە) اولدىلرندىن قىطايلىردىن بايتاق مىدىت آلمىشلىر واوگرنىشلىر ايدى. بونلرنىڭ اورنى غوبى (*) صحراسى شىمالىدە، ونىس آلتاي

(*) غربى صحراسى منغولىدە

طاغلرندە ایدی. بونلر اوزلرینی «اوغوز» تورکلرندن حساب ایلرلر ایدی. قطایلر بونلرنی «تو-کیو» آتادیلر. بونلر مرکز لرینی آلتای تیکراسنده قوروب آلتنجی عصر میلادی تیکرلرندە بیک الوغ قوت وشوکت حاصل ایتمشلر ایدی. شرق شمالی دیگرنندن قوریا وتاتارستان بوغازلرندن سدچینی شمالندن تبت حدودندن هر ایکی تورکستان غه قریم غه قدر نفوذ یورتمکده اولان بر حکومت تأسیس ایتدیلر. خانلرینی «خاقان» یعنی الوغ خان آتادیلر. یونانیلر «دیزابول» آتامشلر ایدی. «خاقانلر» جای کونلرندە قیمتی چادرلرده مدنی قوملردن ایلچیلر قبول ایدوب قش کونلرندە سردریسا واورخون نهرلری بویلرندە شهرلرده قشلارلر ایدی.

آلتای تورکلری «خاقان کبیری» چین ایله روم آراسنده تجارت یولی آچمغه و بوگا مانع اولان فارسیلر ایله آوارلر خلاینه چین-تورک-روم دن عبارت اتفاق مثلث تشکیل ایتمگه قصد ایتمش ایدی. بوقصد ایله روم (فسطینیه) گه بر ایکی مرتبه ایلچی یباروب، روم قیصرلری هم اوشنداق بر ایکی مرتبه ایلچی یبارمشلر ایدی. لکن روم لرنگه قورققلقلری سببندن بومقصودینه ایرشه آلمادی. آخرده خاقان کبیر روم (ؤیزانتی) لرغه آچیغلانوب کوبتاندن بیرلی قریمده ترکک ایتمکده اولان غریق قولونیسلری (مهاجرلری) ننگ شهرلرین آلدی.

«ایک ایسکی تورک یازوی»

منقولیهده تابلمش ایک ایسکی تورک یازوی اوشبو آلتای تورکلری (تو-کیولر) ننگ خانلرندن «کول تسکین» ایله بیلسکه خان شرفینه یازلمشدر. بویازو رونیچسکی آتالونه درتورلی شکل و صورتلر ایله سوزلرگه اشارت ایدلمشدر. بویازو ایک ایسکی اسکاندیناویه یازوندنک

ایسکیرا کدر . بوايسه تورکی قوملرنڭ بيسک ایسکی زمانلردن بیرلی معارفلی مدنی قوملر اولولرینی کورسته در . اجتهاد و طر و شلق ، ممکن توگل کبی کورنگان اشلرنیده یکه در . یازو ایدوب او قو توگل نیگا اوخشاتورغده بیلنماسلک چیتن یازوده چن اجتهاد آرقه سنده اوقلدی . الی کوبتان توگل فینلانديهده غیلسینغفورس دار الفنونی پروفیسوری „طوهسون“ اوشبو ایڭ ایسکی تورک یازوینی اوقو طریقینی کشف ایلمشدر . بویازونی ترجمه سی ایله برام ۱۸۹۴نجی یلده باصروب نشر قیلمشدر . بویازو تورک خلقی ایله آلتای ، وسدچین و چین حدودی اوزرنده خینغان طاغلیزی آراسنده غی تورک دولتی و اصول اداره سی حقلندر . بویازونڭ متنینی ترجمه سی ایله بوندن سوڭفی کتابلریمزده کوره چکسز .

آلتای تورکلرینک ضعیفلنولری

آلتای تورکلری یکریمی یل حکومت ایتمش اولان „خاقان کبیر“ بومنه خان تدبیری و سیاستی ایله عادتدن طش طور ایش و قوتلانیش ایدیلر . ایسکی زمانلرده هر قومده ، خصوصا تورکی قوملرده بیک کوب کورلش حال بونلر باشینه ده کلدی . اوزینه خلقی نڭ کوبرا کینی محبت ایتدرگان عقلی تدبیرلی حاکم زماننده چامادن طش قوتلانیش خلق ، اول حاکم نڭ فوتی ایله بولنوشوب ، ضعیفلنولر ایدی بو واقعه گرچه دنیا ده خصوصا تورک قوملرینڭ اوزلرنده بیک کوب مرتبه تکرار ایتمش عبرت آلورلق واقعه اولسه ده سوڭغیلرنڭ اولگیلر حالندن خبرلری اولماز ایدی . ینه بوبلاغه یعنی بولنوگه و افلانوغه گرفتار اولورلر ایدی . آلتای تورکلرین خاقان کبیر فوتی سوڭنده کیناتندن سکزگه بولندیلر . یعنی بر قوت سکزگه بولندی . سکز اولوش قوت بریرده وقتده قورقودن استراسته ماز باش ایگان خلقلر ، سکزدن برگه گنه قالغان قوتدن قورقمای باش کوتاردیلر .

بومنه خاقان اورنینه قالغان قرنداشی «دوبو» خاننی تانورغه ده تلامدیلر . بوسبیدن آلتای تورکلری اوزلری دنیادن بر قایاده کیتمه سارده اما باشقه قوملر آراسنده شهرتلی و اعتبارلری دنیادن اوتدی . تاریخ میدانندن چیقدیلر .

دنیپر بویلرنده آلتای تورکلرینک بر فرقه سی

آلتای تورکلرندن بر آز خلق قریم شبه جزیره سی و دون صوی تیکراسنده قالمش لر ایدی . صکره قیچاقلر طرفندن قوولوب ، دنیپر بویلرینه ، پیریا صلاول تیکراسینه کوچدیلر . بعضلری کوچمه معیشتنی قویوب دنیپرنک اوك یقاسینه کیچوب شول طرفدن دنیپرغه کیفی دن آزغنه توبان قویا طورغان «روسی» نه ری بویلرینه یرلشدیلر آلطی شهر بنا ایدوب ، خانلری «تورچیسک» شهرنده اقامت ایلادی . روس تاریخلرنده بیک کوب وبیک اوزاقغه قدر «تورک» و «بیروندی» اسمنده ذکر ایدیلدیلر . روس کنازلرینه یخشینه نفوذلری اولمشدر .

«اویغور تورکلری»

تورک قوملرندن بر بولسکی تبت صحرالری شمالنده تاریخیم نه ری ولوب نور کولی تیکرالرنده «تورکستان شرقی» ویا «کاشغور» آتامش اورنلرده ، اولده آق هونلر ترکلک ایتمش یرلرده ترکلک ایتدیلر . بونلر «اویغور» آتالدیلر . قطای مؤرخلری بواسمه گی تورکلرنی میلاد عیسی علیه السلام دن ایکی عصر مقدم بیلوب یازا باشلادیلر . اویغورلر تورک اروغلرندن ایک مدنی و معارفیلری ایدی . بونلرنک اورنلری فارسیلر ایله قطایلر کبی ایسکی مدنیتلی قوملر آراسنده اولوب ، بو ایکنک آراسنده سودا و تجارت ایله شغللنولری

بونلرغه بايتاق مدنيت اوگراندى . سودا و تجارتلى معارفلى قوملر زمرهسندن اولديلر .

«اويغور يازوى»

اويغور توركلرى اولده اوزلرى نىڭ ايكى ايسكى تورك يازوى ايله يازديلر . صونكره روم اورتودوقس لرى طرفندن قولمىش نيسطور رهبانلرى كلتورمىش «سويانى» يازو ايله يازديلر . بو يازونى اويغورلر اوزاق استعمال ايتدكلرندن «اويغور» قلمى اسمىنى آلدى . بلنووينه قاراغانده اويغور قلمى ايله يازلمىشلرنىڭ ايكى ايسكىسى اولمسهده ، امّا قولغه توشمىشلرنىڭ ايكى ايسكى كتابى «قوداتقوبىلك» كتاپيدر . بو كتاب صاف تورك عالمنىن ، سياستدن بحث ايدهدر . اويغورلرنىڭ تلى البته توركى تليدر . ايسكى بلغارلر شيوهسینه بيك اوخشاويدر . بو ايكى تلىنى قارا قارشى كلتوروب چاغشدروب قاراغان كشيگه بوايكى نىڭ براصلدن ايدوكى بيك تيز بلنهدر .

«اويغورلرده معيشت روشى ومدنيت»

اويغورلر ايگون ايگوب بوگا جايلى اوگايلى اولسون ايچون قريهلر آللر بنا قيلديلر سودا و تجارت قيلوب بوگا اوگايلى اولسون ايچون شهرلر بنا ايتديلر . باشقه توركى قوملرده بار اولديغى كىي كوچمه معيشت ايدنلريده بار ايدى .

اويغورلرنىڭ ساچلولرى

اويغور توركلرى هم باشقه قبيهلر كىي بيك كوپ فرقه لرگه بولنوب تورلى طرفغه ساچلديلر . سببلريده باشقه قوملرده كورلدىكى

کبی اورن يتشمديكى سببندن برسى آخري ن طغزلاو واينتكدرو ايدى. اويغورلر تورك ار وغلرندن باشقه لرينه ده كوب قوشلدىلر . ايراني لرغده كوكللى عسكر صورتنده باروب قوشلورلر ايدى . اويغورلردن بر قبيله شمال غربكه ايرتتش نهري بويارينه ساچلدىلر اوچ بولسككه بولندىلر . بعضلى قريه لر شهرلر بنا قىلوب، ايگون ايگوب سودا و تجارت قىلدىلر بعضلى شهر اطرافنده حيوان آصر اب قرلرده كوچه معيشت ايتدىلر . و بعض لرى ايگون ايكمائ حيوان آصرامائ بالى توتقى آو اولامق ايله عمر كيچردىلر . فينلر گه يقين يرلشوب اوغر بلغار ، مجار ، باشقرد ، ايستاك اسمنده قوملر طوغدر مش توركلر البته اوشبو اويغورلر ايدى .

بيانى كچمش آوروپاده ظاهر اولمش .. آوار“ لرده اوشبو اويغورلردن بر شعبه ايدى .

اويغورلر چنكز زمانه سنده ده صاغ سلامتلىر ايدى . بو كونده هم سلامتلىر . لىكن شول قدر باردركه چنكز زمانه لرنده “اويغور“ اسملى ايله ذكر ايدلنلر ايدى .

حاضرده كاشغر ويا توركستان چينى توركلرى اسمى ايله ذكر ايدلنلر . كوبرا كى قطائ تحت تصرفنده لردر .

جَنَّاك = پچنيغ ، توركلرى .

اوغرلرنڭ خاركوف غوبيرنالردن بيسار ابيه غوبيرنالرينه ، كوچو-لرينه هم غزىلرنڭ خوارزم توركلردن ياردم صور اولرينه سبب اوشبو پچنيغ توركلرينڭ قوت وشوكت ايله ظاهر اولولرى اولدى . پچنيغ ديدكمز اورتا آسيا صحرالردن باشلاب جايق وولغا تيكرالرينه قدر كوچه ترلك ايتمكده اولان “خانغار“ اسمنده اولان توركىلردن بر

شعبه ایدی. «خانغار»، ایسه تیز کوندن بیانی کیله چک «اوغوز»، لردن بر شعبه در. چینغ ار خانغارلردن آیریلوب وولغاننک مغرب طرفینه کیچوب دون نهری ایله ایکی آراغه خزرلر یرینه یرلشمشله ایدی. لیکن تیز کوندن آردلردن اصل «اوغوز»، اسمنده تورکلر کلوب چیغوب چینغیلهرگه هجوم ایتدیله. چینغیلهرگه بر طرفدن خزرلر ایله ایکنچی طرفدن «اوغوز»، لر ایله محاربه لازم اولدیغندن چینغیلهرینه مغرب طرفینه کوچارگه مجبور اولدیله. آخرده دوننی کیچوب آنده ترکک ایتمکه اولان اوغزلرنی کوچارگه مجبور ایدوب، دوندن آلتیه (دونای تارماقلردن بری) نهرینه قدر بولغان یرلرگه ساچلوب مالک اولدیله. چینغیلهر سکز آیرم ولایتگه بولنوب دورتیمیسنی دنپرننک شرقنده روس ایله خزر خلقی آراسنده قالدیلر. دورتیمیسنی دنپرننک غربنده، مولداوییه (رومانیا) ترانسسیاوانیا (افستریا ایچنده) وقره دیکنز بویارینه ساچلدیلر. روم (ؤیزانتی) روس، وینگر تاریخلرنده طوقزنچی عصر میلادی آخردن ۱۲نچی عصر میلادیغه قدر الوغ شهرت وقوت ایله ذکر ایدلنله. سلجوق تورکلری ایله روم خلافینه اتفاق قیلشمشله ایدی لیکن قیچاقلرننک خیانتی ایله اش کوره آلمادیلر.

روسار، اسلاوانلر، وینگرلر، بلغارلر روملر ایله واقعه لری بیک کوب اولمشدر.

«اوغوز تورکلری»

تورک اروغلردن بیک ایسکی و بیک الوغ بر شعبه «اوغوز» تورکلری اولمشدر. تورکلر تخفیف ایله «اوز»، دیمشله. عربلرده «غز»، دیمشله در. بونلرننک کوبراکی تورکستان صحرا لرنده کیچنوب جنوبکا خراسان مملکتینه، غربکه بحر خزر جنوبدن کچوک آسیاغه وشما.

آستراخان صحرالرينه ۋولغا ايله دون نهرى آراسينه ساراتاوا صحرالرينه قدر ساچلمشلىرى ايدى .

تارىخلارنىڭ روايتىنە كورە بىك ايسكى زماندە « اوغوز » اسمندە بىر تورك خانى بتون تورك قوملىرىنى اوزىنە قاراتوب، بىر قوتلى حكومت تشكىل قىلمش، شام، مصر، ايرانغە، هندستانغە قدر وار مش. آلطى اوغلى اولوب هر قايسى نىڭ يەنە دور تار اوغلى اولمش . هر قايسى توركىدىن بىر اروغ اېشى اولمشلىرى بىنا عليه اوشبو اوغوز خان اولادىدىن اولان يكرمى دورت شعبە تورك خلقى « اوغوز » قومى آتالمشلىرىدىر .

اوغوزلىرى تورك اروغلىرىدىن بىك كويسى نىڭ اصللىرى اولدىلىرى كېيى ايرانىلىرى، عربلىرى ايله دە سوكراق بىك آراشمشلىرىدىر . ملوك طوائفى نىڭ كويسى اوشبو اوغوز توركلىرىدىن ايدىلىرى .

« توركمان » خلقى

تورك اروغلىرىنىڭ الوغلىرىدىن، اوغوز قىبىلەسىدىن بحر خزر شىرقىدە عمو دريانىڭ بودىڭزگە قويغان ايسكى يىلغەسى تىكراسىندە، وآننىڭ شىمالىدە، آرال دىڭىزى ايله خزر دىڭىزى آرالىرىدە تركك ايتىمكە اولان توركلر، « توركمان »، آتالغۇلىرى ايدى . بونلارنىڭ مملەكەتلىرى بىك ايسكى زمانلاردىن بىرلى « خوارزم »، آتالغۇلىرى ايدى . بونلاردىن بىر نەچچە شعبە بولغۇب، خزر دىڭىزى شىمالىدىن يايىق ۋولغا، دون، دىڭىزى حتى دوناي نهرىنە قدر تورلى اسملىرى ايله ساچلىدىلىرى . بېچىنىڭلردە اوشبو توركمانلاردىن بىر شعبە ايدى . خزرلەرگە كلوب قوشلمش مىسلمانلردە اوشبو توركمانلاردىن بىر شعبە ايدى . ايكىنچى طرفدىن، ايران نىڭ شىمال غىربى جەنۇبىدە مازندران، كىلان، طبرستان، آذربايجان و بىزم بىققاز آردى آتالمش مملەكەتلىرىگە ارىزوم دىيار بىكر، آنا طولى حتى

روم ایلی ولایتلرینه قدر ساچلدیلر . خلفاء عباسیه خدمتلرنده تورلی منصبلرده اولوب ترکستان تورکلرندن اسلامیت ایله هم بیک ایرته مشرف اولدیلر . آرالرنده الوغ علمالر یتشدیکی کبی اوزینی اسکندر ثانی آتامش پادشاهلرده یتشمش ایدی . تورکمن لر بو کونده اوچ دولت ، (عثمانلی ، ایران روس دولتلری) همایه سنده یاشامقده درار . ایسکی «خوارزم» دن بر آز یرنده ، «خیوه خانلغی» اسمنده روسیه همایه سنه اوزینه ایرم بر خانلقده حالا موجوددر .

قونکغرات ترکلری

تورکمنلردن بر شعبه قونکغرات تورکلر یدر . بونلرده تورکی قوملردن بیک ایسکی بر قوم اولوب بو کونلرده ده سلامتلردر . حاضرگی خیوه خانلری اوشبو قونکغرات تورکلرنددر .

« سلجوق تورکلری »

سلجوق تورکلری اوغوز — تورکمن تورکلرندن بر قبیلهدر تورکستان صحرالرندن قوزغالوب خراسان دیارنده بر نیچه وقت ترکک ایتدیلر . صکره ایران شمالینه و کچوک آسیا آتالمش اولان یرلرگه ساچلدیلر . شام حتی مصرغه قدر یتوشدیلر . بونلر خلفاء عباسیه زماننده میدانغه چغوب ، ملوک طوائف آتالمش واق حکومتلرنک کوبسی اوشبو سلجوق تورکلرندن اولمشدر . بعض وقت استقلال دعواسی هم قیلمشلردر . نصاری روحانیلری تشویق ایله اهل اسلام خلافینه بیت المقدسنی مسلمانلر قولندن قوتقار و صلتاوی ایله ، اوزلرینی نصاری آتاب ، کوکرا کلرینه خاچ صورتی تکمش اشسز ونادان خلقلر گروهی نیچه مرتبه کچوک آسیاغه هجوم ایتمشلر ایدی . آنلرغه قارشى بیک الوغ صوغشلر قیلوب اسلام ملکتنلرینی آنلرنک یاوزلقلرندن قوتقار و چپار اوشبو سلجوق تورکلری اولمشلردر . بهادرلرکی وحسن اخلاقلری

ایله اول زمانده غنه، توگل بلسکه بوزمانه خلقنی ده طاك عجايبكه قالدرغوچی اوشبو تورکلردر. بو واقعه لر اهل اسلام تاریخلرنده، «اهل صلیب بحاربه لاری» روس تاریخلرنده «کریستووای پاخود» آتالنده در. دولت عثمانیه نی تشکیل ایتمش «عثمان غازی» اولده اوشبو سلجوق سلطانلرندن برینک توره سی ایدی.

«قایی» ویا «قوایی»

تورکستان نك مغرب طرفنده غی اوغوز تورکمنلرندن بر شعبه «قایی» یا یسه «قوایی» آتالدی لر. بونلر تورکستاندن خراسانغه، چنکز عصرنده ایران وارمنستانغه قدر ساچلدیلر. روسیه جنوبنده چیر- نیغفسکی تیکراسنده ۱۲ نچی عصر میلادیده اوشبو «قوایی» اسملی تورکلر ترکک ایدر ایدیلر. یوقا ریده بیانی کیچمش آلتای تورکلرینک دنیپر بوینده شهرلر بنا ایدوب ترکک ایتدکلرین کورمش ایدک. تورکلر و بیرندیلر آراسنده «قایی» تورکلری هم بار ایدی. عثمانلی دولتینی تشکیل ایتمش عثمان غازی اوشبو قایی اروغلرندن برینک بکی (رئیس) ایدی. بو کونده عثمانلی و ایران نورکلرینک کوبراگی اوشبو قایی تورکلری نسلدندر لر.

«عثمانلی تورکلری»

عثمانلیلرنک بابالری «اوغوز» تورکمنلرندن «قایی» شعبه سندن کوچمه لی ترکک ایتکمه اولان بر قبیل ایدی. بونلر ده تورکستان کبیردن مغرب طرفینه کوچمش تورک طائفه لرندن بری ایدی اولده سلجوقیلر ایله برابر خراسانغه یرلشمش لر ایدی. چنکز وقتینه قدر الوغ بر قبیل اولمشلر ایدی. صکره مغرب طرفینه یونالورگه مجبور اولدی لر. کچوک آسیاغه کروب ارض روم ایله وان کولی تیکراسنده کوچمه

تركك ايتديلر. صكره ينه مغرب طرفينه يونالوب، سلجوق سلطانلارندن رخصت ايله آنلارنك ملككتندن حساب اولنمش يبرلرگه «آنقوره» تيكراسينه كوچديلر. سلجوقيلر انقراضندن صوك «عثمان غازى» مستقل بر قبيله حاكمى اولدى. اوشبو عثمان غازيغه نسبت ايله، اولده قابى آتالمش توركلر «عثمانلى» توركلرى آتالديلر. عثمانلى حكومتى هم اوشبو عثمان غازيغه نسبت ايله «عثمانلى دولتى» آتالدى. عثمانلى دولتى وقرندا-شليمز عثمانلى توركلرى بوكون صاغ سلامتلردر. تورك قومى دنياده بيك الوغ و بيك كوب قوم اولسه لرده ايچلرندن اوزلرينه مستقل حكومتى اولانلر يالغز اوشبو عثمانلى توركلريدر. مصرده خلفاء عباسيه لرنك آخر غيسى «خليفة رسول الله» لك مسندينى تورك سلطانلرينه تابشردىغندن بوكونده بتون ير يوزى مسلمانلرينه «خليفة رسول الله» تورك سلطانلريدر. اورنلرى بتون دنياده بر نچى درجه ده گوزل و اوڭغايلى اورنده اولوب دنيا نك بيت المقدس، و كعبة الله كىبى ايك مقدس اورنلريده عثمانلى پيادشاهلرى حمايه سنده در. بتون دنيا مسلمانلرى هيچ خلافسز تورك سلطانينى خليفة رسول الله تانيلر.

«قرغز-قزاق توركلرى»

تورك قومندن بيك الوغ، بر شعبه قرغز قوملريدر. آلتاي توركلرندن - بر شعبه بايقال كولى نك شرق طرفلرينه، ينسى باشلارينه آيريلوب كيدوب قطايلىر تعبير نچه «قيان-قوين» و «حقاص» اسمنه بر حكومت تشكيل ايتديلر. اولده اوزلرينه شهرلرى قريهلرى هم اولور ايدى. يارم مدنى و يارم كوچمه حالنده ايديلر. لكن اورنلرى منغول صحرالرينه بيك يقين اولديغندن، آندن ايسه هر وقت اولطومه = مدنى معيشتنى ير بوزندن جويارغه هوس ايدوچى قوتلى خلقلر چيغوب طورديغندن، حقاصلرده مدنيتلرينى صافلاي آلماي

آخردە بتونلای کوچمە حالینە دوندیلر . اوشبو حقاصلر ، قرغز ، قایساق ، قزاق ، قاراقورغز » آتالدیلر . اورخون ، ینسی بایقالتیکرالنردن ، عمودریا ، آرال ، خزر دیکزلیری بویلرینه ، استرخان صحرالرینه ، ژولغاطماغینه قدر ساچلدیلر . قرغزلرغە باشقە تورک ار وغلزندنە بیک کوب آدم کیلوب قوشلور ایدی . اصل صافی بوزولمغان تورک قیافتنی وتورک تیلینی آنتروپولوغیە ولینغز یستیکا علماسی اوشبو قرغزلارده طابالار . قرغز قرنداشلریمز بوکونده سلامتلردر . - برکیساکی قطای وکوبراگی روسیە قول آستندهدر . لکن همانده کوچمە معیشت اوزره اولوب ، اولدهگی ایرکن صحرالری قوللرندن آلتدیغی سبندن حاللری کون بکون اوکغایسزلقغە بارادر . قرغزلرنک بیک ایسکیدن جمیعسی صافی اسلام دینی اوزره اولدقینه اعتبار ایتمای ، ایچلرنده بعض بر اسلامیتلرندن اولگی عادتلری اولدیغنی بهانه ایدوب بعض سیاسیلر آللرنی مسلمان تانوماسقە بیکار آزابلانالر . قرغز قرنداشلریمز هم صوگنی زمانلرده اوفو واقوتوا یچون بیک هوس ایدوب ایچلرینه معارف ساچو واسلامیتلرینی ایسکی عادتلردن صافلاو سوداسینه توشمشلردر . خصوصاً آنلرنی باشقە طوغانلرندن باشقە دینداشلرندن آبروکی بوزوق قصد دنیاغە چیغوی قرغز قرنداشلریمز نک قولالرینی طورغزدی .

« قیچاق تورکلری »

اوغوز تورکلرندن پچنغیلر ، قرغزلر ایله براروغ بیک الوغ بر طائفه « قیچاق » تورکلریدر . تورک قبیلهلری باشقە بر آیرلوب باشقە باشقە اسملر ایله یوررلر ایدی . لکن زمان واحوال تلاوی بوینچه ینه کیلوب قوشلورلر وآرالاشورلر ایدی . تورکستان صحرالرنده بیک کوب یرلرگە ساچلوب باشقە تورک قوملرنک بیک کوبسینه فاتشمش وآرالاشمش قوملرنک بریسی اوشبو قیچاق تورکلریدر . بوللر هندوکوش

طاغزلرندن ، آفغان ایچلرندن تورکستان صحرالرینه ، باشقرد قوملری ایچلرینه قریمغه قدر ساچلمشلا ایدی. صوگراق س ۴۴۷ نه لرتیکرلرنک دنپیر نهرلرینه قدر کیلدیلر. روسلرغه ایك اول قیچاق تورکلری «پریاصلاول» شهری نیکراسنده کورندیلر. روسلرغه قیچاقلر قوبان صحرالرندن کیلدکاری اوچون آنلر قیچاقنی «قومان» «قوبان» هم آتادیلر. روس تاریخلرنده قیچاقلر «پالویس» آتالمنشدر. قیچاقلر اوزلرندن اول بو اورنلرده یعنی اولغا ایله دنپیر آرالرنده اولغان پچنیغ تورک بیرندی، قوایی، خزر کبی تورکی قوملرنی بعضسینی ینه مغربکه قاچردیلر. بعضلرینی اوزلرینه قوشدیلر کورشیلری اولان روس، روم مجار، بلغار قوملرینه خوف توشوردیلر. قریمده اولان غریق قولونیه لرینی و روسلرنک «تمو توراقان» آتامشلری قولونیسلرینی (مهاجرلرینی) هم قیچاقلر آلدیلر. لکن باشقه تورکی قوملر کبی قیچاقلرده سودا و تجارتکه هیچ ضرر نیکورمدیلر. تیز کوندن قیچاقلر دنپیرنی هم کیچوب بیساراییا مولداؤیه نی هم آلوب دونایغه قدر باروب یتار ایدیلر. باشقه تورکی قوملر کبی کوچمه ترکک ایتدیلر. لکن بعض اورنلرده شهرلری هم بار ایدی. تورکستان صحرالری چینگندن یایق اولغا، دون دنپیرغه قدر اولان صحرالر اوشبو قیچاقلرغه نسبت ایله «دشت قیچاق» آتادیلر. بولرنک روس کنازلری ایله اون برنجی عصر میلادی یارمندن اون اوچونجی عصر میلادی اوللرینه قدر یعنی س ۴۴۷ نه دن س ۵۶۲۵ نه گه قدر (تاتارلر ۱۰۵۵ م. ۱۲۲۷ م.) کیلگانچه) بیک کوب معاملهلری اولمشدر. روس باش مؤرخ نیسطورنک یازدیغی واقعه لرنک کوبراکی اوشبو قیچاقلر ایله ویا آنلرنک مداخله سی ایله اولمشدر. بعض وقت دشمانلقلر اولغالاساده اما دوستلق اوزره حتی قونداشلاشو معاملهلریده آز اولمامشدر.

قېچاقلىرى، تاتارلار كىنگاچ آنلرغە قارشى صوغشورغە روس كىنازلىرىنى ھەم آلوب بارمىشلىرىنى ايدى. لىكىن بارچەسى يىكلىدىلەر، تاتارلار كىنگاچ قېچاق ھۆكۈمىنى س ۶۲۲ ھەندە بوزلىسەدە، اما قېچاق اسمى ۱۲۲۵ م. بايتاق اوزانغە تارتىلدى. تاتار خانلىرى ھەم بايتاق وىت «قېچاق خانلىرى» آتالدىلەر. تاتارلارنىڭ استىلايتمىش اورنلر مەشوق تار بىلەن ئەمانەكە ايسىكىچە «دەشت قېچاق» آتالغوب يوردىلەر .

«ساقسىن توركلرى»

قرغز وقېچاقلىرى ايله براروغ «ساقسىن» اسملى تورك قىبلىسى بلغارلارنىڭ مەشوق طرفىدە يايىق نەرىنىڭ شارقىدە تىركلك ايدىلەر س ۶۲۶ ھەندە تاتارلارنىڭ اول كىلورلردىن، يايىق صوى بىزىندەغى يوقارىغى ۱۲۲۹ م. بلغار صاقچىلرىنە اوشبو ساقسىن توركلرى خىبر بىردىلەر . اوزلىرى ھەم بلغارلرغە سغىدىلەر . عاقىت تاتار خانى «باتو» اوچ سەنە كىچىگوب كىلوب س ۶۲۹ ھەندە قىلامق اوچون ۋولغا اطرافىنە الوغ شەھر (بلغار) دن ۱۲۳۲ م. يىراق توگىل بىرگە كىلوب قىلدى اما س ۶۳۴ ھەندە كوزىندە ۱۲۳۷ م. تاتارلر بلغار شەھرىنە ھىجوم ايدوب اوط ايله ياندىروب كولىگە ايلاندىردىلەر . تاتارلر كىلىگاننى توبانگى بلغارلر خىبر ايتكچاق يوقارىغى بلغارلر روس ۋىلىكى كىنازى «يورى» دن ياردەم سورانلر ايدى. بار ضررلرىنى تولا مەكچى بولغانلر ايدى. روس كىنازلىرى بلغارلرنى قىزغانمادىلر ياردەم بىر مادىلر . بلغارلر ، روسلرنى قىزغانب آچ وقتلرندە نچە مرتبە آشلىق بىباروب طويدرسەلردە. محتاج وقتدە روسلردن ياردەم كورە آلمادىلر .

« تاتارلر »

تاتارلر تارىخ ميدانىنه توركى قوملارنىڭ بارچەسىدىن سوڭ چىقىدۇر . تاتارلر گرچە تورك قومىنىڭ اياڭ ايسكى شعبىلارنىڭ بىرى اولوب ، قىتاي آر دىلرئىدە ، يونانلر وغرىقارغە هېچ معلوم اولمىيان صحرالردە بىك ايسكىدىن بىرلى ترلك ايدر ايدىلر . اما آژروپا تاتارلرنى يالغز $\frac{۶۲۱}{۱۲۲۴}$ نەلدە گنە ايشدە باشلادى .

« تاتارلارنىڭ اصلى »

توركى قوملارنىڭ بېشىڭى اولان آلتاي واسسى كولى تىكراسىدىن بىر شعبە بىك ايسكى زمانلردە شىمال شىرق طرفىنە يعنى حاضركى منغولىيە وبايقال شىرقلىرى تىكراسىنە ساچلدىلر . اول وقت «تاتار» آتالمىش بىر صو تىكراسىنە (آمور صوىنىڭ اسم قدىمى اولمىق كرك) بىرلىشىدىلر . باشقە توركى قوملردە كورىلدىكى كىبى بونلردە اوشبو صو اسمى ايله «تاتار» توركلرى آتالدىلر . بونلر بىك ايسكىدىن قىتاي ايله كورشىلىككە وانلر ايله هر تورلى معاملەلرى اولوب مەدىت هم اوگرنىشلر ايدى . صكرە تاتارلر ايكى گە بولدىلر بىر بولكى «سىيانچى» ايكىنچى بولكى «جورجىنى» آتالدى . هر ايكى فرقەسى آر دىلرئىدىن ايكىنچى تورك اروغلىرى طارلققە توشورو وبسا اولزلىرى اورچوب كو بايو سبىدىن شىمال دىكزى بويلرئىنە قدر ساچلدىلر بوكونىڭى نىقولايىفسكى ايله ولادىۋوستوك شىرلىرى آراسىدە غىي طاغلىر «تاتار طاغلىرى» (روس جغرافىيەلرئىدە تاتارسكى خرىبىت) آتالدى . بونلغى كورفوزدە اوشبو تاتارلارغە نسبت ايله «تاتار كورفوزى» (تاتار اسكى زالىف) آتالدى .

«کوریا تاتارلری»

زمان و احوال آلسنوی ایله بیرلرنڭ و قوملرنڭ اسملریده کوب وقتنی آلسونه در. تاریخده بویک کوب کورلمش حالدر. سیانپی تاتارلریده بارا طورغاچ بوا اسملرینی قویوب یرلری اسمی ایله «کوریا تاتارلری» آتالنه باشلادیلر. بوکونده سلامت کوریا تاتارلری اوشبو سیانپی تاتارلریدر. اوزاق مدت قطاقغه بقین ترکک ایتدکلرندن قطاق نفوذینه یعنی آنلرنڭ عرف و عادتلرینه کونسکدیلر، صوڭ زمانلرغه قدر قطاق تحت حکومتند ترکک ایتدیلر. اما صوڭراق قطاق تحت حمایه سندن چیقاریلوب اوزینه بر مستقل حکومت صورتینه دوندرلمش ایسه ده، حاضرده یاپونیا نفوذینه تابشیرلمشدر.

«ینوچی» و «مانجور تاتارلری»

اۆلده «جورجینی» آتالمش تاتارلر بروقت «ینوچی» صوڭراق «مانجور» آتالدیلر. أمور صوینڭ دیکزگه قویغان یرنده بونلرنڭ «آلقچین» اسمی بر شهرلری بار ایدی. ینوچیلر الوغ قوت و شوکت حاصل ایدوب قطاقنی هم استیلا ایتمشلر ایدی. چنکزخان زماننده ده بونلر «ینوچی» اسمنده ایدیلر. صوڭراق «مانجور» اسمی ایله قالدیلر. بوکون بتون مانجوریه تاتارلری تورلی زمانده «تاتار-جورجینی-ینوچی-مانجور» آتالمش تورکی قوملردر. بونلر نچه مرتبه قطاقنی استیلا ایتمشلر ایدی. مانجور اسمینه کرگاچده بر مرتبه قطاقنی آلدیلر. بوکونده ده صاغ سلامت قطاق پادشاهی مانجور قومندن تورک اوغلی بر تاتاردر.

«خطای تاتارلری و سدچینی»

تاتارلردن، چین (قطای) قومنه بیک یقینلری اورنلری اعتبارنچه «خطای تاتارلری» آتالدیلر. تاتار قوملری عموماً برده ایکده چیننی راحتسز ایدرلر ایدی. بونلردن صافلانمق اوچون میلاد عیسی علیه السلام دن ۲۴۷ سنه مقدم مشهور سدچینی نی بنا ایتمشلر ایدی. لکن کونکان فائده سینی کوره آلمادیلر.

«کیدانی تاتارلری»

مانجور تاتارلردن برشعبه «کیدانی» آتالوب شولوق مانجوریه صحرالرنده ترکاک ایتدیلر. بونلر تاتارلر آراسنده ایگ مدنیاری ایدی. بروقت قوت وشوکتلری ظورایوب قطاینی هم استیلا ایتمشلر ایدی. قطای تاریخلرنده ذکر ی کوبدر.

«تونغوص تاتارلری»

مانجور تاتارلردن برشعبه طوغری شمال طرفینه آیرلوب کیدوب حاضرگی ینسی، لیندا نهرلری آراسینه ساچلدیلر. بونلر «تونغوص» آتالدیلر. بوکونده ده سلامت لردر. لکن وحشت حالنده او اولامق ایله عمر کیچوره لر.

«بوکونده تاتار آتالمش تورکی قوملر»

تاتارلر، قونداشلری (طوغریسی اوغللری) «منغول» خانلری قول آستنده دنیانگ بیک کوب یرینه یوردیلر. منغول خانلری، تورکی وغیر خلقلردن بیک کوبلر نی قول آستلرینه کرتدیلر. «منغول» خانلری بارا بارا «تاتار خانلری» آتالنه باشلادیلر قول آستنده غمی منغول ایله.

تاتاردن قاتش عسکریده تاتار عسکری آتالدى. صوگراق قول آستلرينده كرتمشلرى تورك ار وغلرينك بيك كو بسى ده «تاتارلر» آتالونه باشلاديلر. سبيرياده «مينوسيمينسكى» «طومسكى» «كوزنيتسكى» «بارابه» سوملرى آلتاي توركلرندن برر شعبه ايديلر. بروقت تاتار خانلرى قول آستنده اولدقلرندن قانون عالم حكمنچه «تاتار» آتالديلر. قزان، استرخان، قريم تيكارلارنده تركلك ايتمكده اولان قوملر، «اورال-آلتاي» ويا «اوغر-بلغار» قوملرندن برر شعبه = بلغار و خزرلر و قپچاقلر ايديلر. بروقت تاتار خانلرى قول آستنده بولندقلرندن «تاتار» آتالديلر. اما بونلر اوستينه كيلمش اصل تاتارلر، خانلرى اولان چنكز اولادندن «اوزبك» خانغه نسبت ايله «اوزبك» آتالديلر. بواقعه ايسه اوزبك اسمنده ينه بر توركى قومنك دنياغه ظهورينه سبب اولدى.

«اوزبك توركلرى»

توركى قوملر، خصوصا كوچمه لى خلقلر كوپ وقتنى اسملرينى تيز تيز آلسدردقلرينى يوقاروده تكرار كورمش ايدك. اوشانداق ؤولغا بويلرينه كيلمش منقول وتاتارلرده طوقسان سنه دن كيم بر زمانده اوچ مرتبه اسملرينى آلسدردقلرينى كوره مز؛ منقول - تاتار - اوزبك؛ اولده خانلرينه نسبت ايله يالغز «منغول» آتالديلر. صوگره تاتار اسملرى شايع اولدى. اما اوزبك خان زمانندن صوگ «اوزبك» آتالديلر ؤولغا بويلرنده اوز آرا اختلافلى سببندن اورن تارايدقن صوگ توركستان صحرالرينه كوچمش «اوزبك» لر اسمى ايله، اوزبك اولميانلر يعنى اوزبك خان تبعه سى اولماي، بلكه چغتاي خان تبعه سى اولان تاتار وتوركلرده «اوزبك» آتالديلر. ينه كوپ شعبه لرگه بولنديلر. «اوزبك» لر اوشبو كونه ده ده صاغ سلامتلردر. توركستان وبخارا

مملکت‌نژاده ترکک ایده‌لر . بو کون سلامت بیغاری امیری «منغت» قبیله‌سی
 اوز بکلر نندیر .

«منغول قومی»

قطای خلقلر نندن نی سبیدن اولسه عمرلری خطرده اولانلر اوز
 مملکتلر نندن باشقه اورنغه قاطی نظاملر یورومگان یرلرگه تاتارلر ایچنه
 قاچارلر ایدی ، یالغز یالغز آدملر اولدیغی کبی اوزینه قومینی قبیله‌سنی
 ایبار تکان شهزاده‌لرده وسر عسکرلرده تاتارلر آراسینه کیلورلر ایدی .
 عمر اوز اقلغی ایله تاتارلرغه قاتشوب آرالشورلر ایدی . اوشبو ایکی
 قوم ننگ قاتشو و آرالشور نندن بر قوم حاصل اولمشدر که اول قوم «منغول»
 آتالمشدر منغوللر قطای ننگ غرب شمالند ، «شامو» و «غوبی» آتالمش
 صحرالرده پیدا او اوب بو صحرا آنلرغه نسبت ایله «منغولستان» آتالمشدر .
 اولده بو اورنده بولغان تورکی قوملر = «هون» «نایمان» «قزاق»
 «اویغور» «تو-کیو» «وغیرلر» یا چیت که کیتمشلر و یا منغوللرغه
 اطاعت قیلمشلردر . قطایلر ایله قاتشمغان اصل تاتارلر منغوللر ایله کوب
 وقت جدال و نزاع ایدر ایدیلر . قایو وقت منغوللر قایو وقت تاتارلر
 غالب اولور ایدی . صوگراق منغول قومی ایچندن تیموچین اسمنده
 بریسی بو ایکی قوم تاتار ایله منغولنی برلشدر وب ، الوغ قوت و شوکت
 حاصل ایتدی باشقه تورک اروغلرینی هم اوزینه باش ایدروب ،
 الوغ خان معنیسنده اولان «چنگیز خان» آتالیدی . دنیا ننگ بیک کوب یرز
 احوالر حکومتلر آلشنوغه سببچی اولدی . بتون دنیا خلقینی قورقوغه نوشوردی .

«منغول قومندن بو کونده سلامتلی»

منغول قومندن بو کونده دورت فرقه دنیا ده سلامتلردر .
 «خارامنغول» «خالخامنغول» «اولیوت (قالق)» «بوریات» قوملریدر .

«خارا و خالخا منغوللر»

بوایکیسی بوکون منغولستان آتالمش صحرالرده اوزلرینه آیرم
روشنده قطای تحت حمایه سنده ترکک ایده لر.

«اولیوت»، یا که «قالمق»

«اولیوت» لر ایکی گه بولنمشدر؛ برکیساگی منغولیه غربنده
بوکونده «جونغاریه»، آتالمش صحرالرده وبر آزیده آسترخان
گوپیرناسنده وولغا تیکراسنده ترکک ایده لر. اوزلرینه آیرم خانلری
هم بار ایدی. حاضرده روس تحت حمایه سنک لردر.

«بوریات» قومی

منغوللردن بر شعبه طوغری شمال طرفینه، بایقال کولی شرفینه
ساجلدیلر بوکونده روسیه تحت حمایه سنده لردر. منغول قوملری
ترکک جهتنده معیشت باصقچلرینک اولگی ایکیسنده کیله لر ایدی.
بوکونده بوریاتلر ایچنده علوم و معارف هوسی اوز حاللرینه طوغری
قارامق، ومعیشتلرینی زمانهغه موافق قیلماق فکری اویغاندیغی
کورله باشلامشدر.

«سبیریا شمالنده، کامچاتکا بویلرنده ترکک ایتمکده اولان خلقلر»

سبیریا شمالنده، کامچاتکا و شمال شرق دیگزی بویلرنده کوب
نوع خلقلر ترکک ایتمکده لردر. بونلر کوبراگی معیشت باصقچلرینک
اولگیسنده یعنی آو اولامق بالق توتوق ایله ترکک ایده لر. آنلر:
«یوقاغیر»، «غیلاک» آین «کامچادالی» «کوریاک»، «نومواص»، «اسکیموس»
«آلیوت» تیلینغوت» کیبلر در.

بونلارنى ايسكى جغرافيون ومؤرخين قايا نسبت ايدرگه بلماي
 نورلى فكلرلر فيلسه لرده آخرده بارچه سينك اوشبو تاتار ومنقول
 جنسلرندن ايدكلرى تحقيق ايدلمشدر. بهرنك بوغازنده، وديگنر
 اطه لرنده تركك ايتمكده ييلرى، آمريكا منقوللرينى آسياغه
 توتاشدروچى بوون حكمنده لردر. يعنى بيك ايسكى زمانلرده آسيادن
 آمريكاغه كوچمش منقوللرنك ساچلوب قالمشدر ايدر.

خاتمه

اوشبو كتابمىزنىك اوّل جزئىنى اوشبو اورنده تمام ايدهمز.
 ايكنچى جزئى چنكز خاننىك ترجمهء حالى ايله باشلانوب تاريخ مليمىزنىك
 آندن صوگفى واقعه لرى شول جزءده قسقه چه بيان ايدلور (انشاء الله)
 اگر بو كتابده او قديغىز اجمالى (قسقه چه) معلوماتنىك تفصيلينى
 (اوز ونجه سنى) كوررگه تله ساگن اوشبو كتابمىز ايله برگه باصدر لمقده اولان
 "تاريخ قوم توركى" نىك جزء اولينه مراجعت ايدر سز.

ولا حول ولا قوة الا بالله العلى العظيم

تمام

س ۱۳۲۵ هـ ۱۳ نچى صفر الحير

م ۱۹۰۷

A. T. S. S. R. T. M. S. S. R.
 MOKHƏZ OTTOMI HOM
 PUBLIKƏ MƏRXƏMƏSE.
 ЦЕНТРАЛЬНАЯ
 Научная и Публичная
 БИБЛИОТЕКА
 Инв. № _____
 г. Бухара - Узбекистан

1404
 13 24
 - 6 20